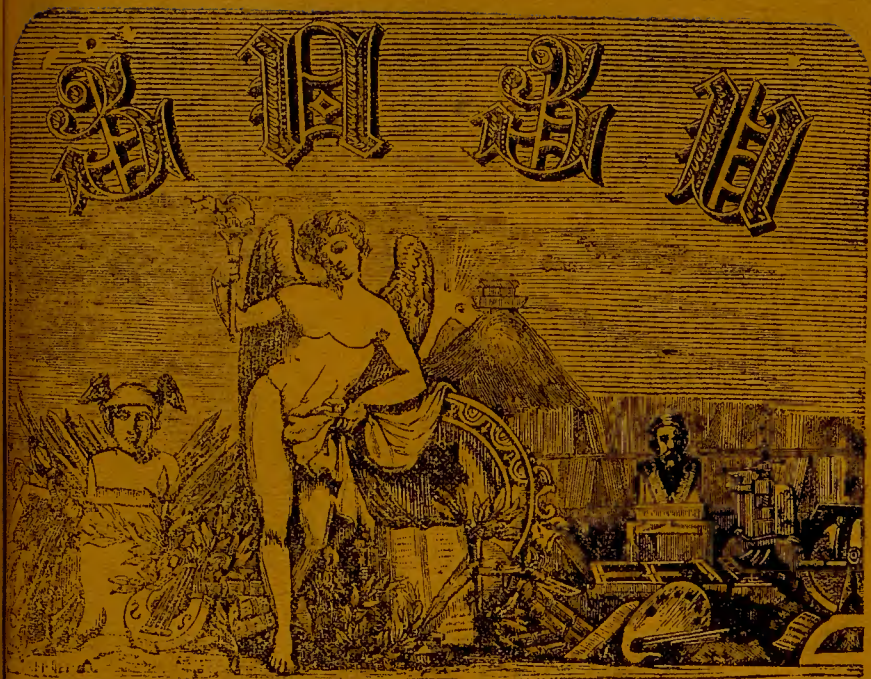

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ԶՈՐՐՈՐԴ — ԱՊՐԷԼ 1876

- Ա. Պ. Թիէրի մանկութիւնը
 Բ. Հրապարակախօսութիւն
 Գ. Ս. Առտուածամօնի տրուած կրօնական յարգանքը եփե-
 սոսի ժողովէն յառաջ
 Դ. Քրիստոնէական ամուսնութիւն
 Ե. Վոսիորի անգղները
 Զ. Քանի մը խօսք Ֆրանս—Մասնութեան վրայ
 Է. Ուրախառիծ լուր
 Ը. Նոր հրատարակութիւնք

ՅԱՐՄԱՇ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱՅԱՇՆԻ

— 1876 —

Պ. ԹԻԼԵՐԻ ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Այս երեւելի և հոյակապ մարդուն վրայ բնական է հետաքրքրութիւն ըլլալն՝ թէ սորա դատտնարակութեան կամ ազգայութեան ժամանակի կեանքը ինչպէս անցած է. ինչ մանրամասնութիւններ պատահած են այն մարդուն՝ որ այսօր խիստ ծերացած է, և անհամար մարդոց վրայ անպիտան ու անկար մնացած դառաւ մեալ հասակին մէջ Գաղղիոյ բազմը վառաւորեց, որով ո՛չ իւր ազգին միայն, այլ և համօրէն աշխարհաց յայտնի և պատկառելի եղաւ։ Ռ. յսպիսի հետաքրքրութիւն մը, բնականաբար, անոնց վրայ աւելի կը գտնուի՝ որոց սիրտը քիչ շատ բորբոքումն կը կենայ աշխարհի մէջ ծանօթ և երեւելի ըլլալու։ Ուստի հարկաւոր կամ դոնէ վայելուչ սեպեցինք այնպիսի օրինաւոր հետաքրքրութիւն մը գոհ ընելու համար՝ Պ. Թիլերի հրապարակային կեանք սկսելէն յառաջ անցուցած մանկութեան ժամանակի վարքը ստորադրել։

Պ. Թիլեր 1797 թուականին Մարտիկա ծնած է։ Միջոցէ անուն բարեկամ մ'ունէր՝ որ իսի մէջ ծնած 1876 ԱՊՐԻԼ. ՏԵՏԸ Ա.

էր, և իրմէն մէկ տարեկան փոքր է : Երկու բարեկամներ
 Լսի մէջ իրաւագիտութիւն ուսանելէ յետոյ փարիզ կ'եր-
 թան 1821 թուականին, գրպաննին ուրիշ բան չունե-
 նալով, այլ յանձնարարական թուղթ մը Մանուէլ ա-
 նունով փարիզ բնակող իրենց հայրենակցին գրուած,
 ակադեմական քանի մը մրցանակներ, և իրենց տա-
 ղանդին ու արժանեաց վրայ հաստատուած երիտասար-
 դական հպարտութիւն : Ակադեմական մրցանակները
 յիշած ատեննիս մտքերնիս եկաւ դէպք մը՝ յորում Պ.
 Թիէր խորագիտութիւն մը բանեցուցած է և յիշել ար-
 ժան կը համարինք : Լսի ակադեմիան վճիռնարկի վրայ
 հաւնելու արժանի ներբողեան մը յօրինողին պարգև
 խոստացած էր : Թիէր այս պայմանին մէջ շատ մը մը-
 ցակիցներ ունեցաւ : Պ. տ'Արլաթան, ակադեմիայի ան-
 դամներէն մէկը, Թիէրի պաշտպանութիւն կընէր : Թի-
 էր ազատականներէն ճանչցուած էր, որոց կարգէն էր
 նաեւ իւր պաշտպանն ալ : Ակադեմիայի մէջ ճառերը
 կարդացուելու ատեն՝ երբ Պ. տ'Արլաթան չափազանց
 դուլեց, ազատականաց ներհակ կուսակցութիւնը հաս-
 կըցաւ՝ թէ անիկա Թիէրի ճառն էր, և ստուգիւ դո-
 վելի և մրցանակի արժանի էր, բայց հակառակասի-
 րութեամբ մրցումը դալիք տարուան ձգեցին, որ Թի-
 էր մրցանակ չառնէ : Եկաւ որոշեալ ժամանակը : Պ.
 Թիէր արտորնօք և դաղտնի ուրիշ ճառ մ'ալ գրեց և իբր
 փարիզէն Լս ղրկեց, նոյն ինքն թշնամի կուսակցութիւնը
 այս անգամ առաջին մրցանակը Թիէրի տուաւ, բայց
 առանց գիտնալու՝ թէ ո՛րոյ կուտայ : Ճառերը կար-
 դացուելէն յետոյ երբոր ստորագրութիւնները կարդա-
 ցուեցան՝ այն ատեն յերևան ելաւ :

Երկու բարեկամներ Թիէր և Միլյենէ այնչափ աղ-
 քատ էին՝ որ պանդոկին չորրորդ դասիկոնին մէջ փո-
 քրը ու աղտոտ սենեակ մը վարձելու ստիպուեցան : Բայց
 շատ չանցաւ, յաջողութեան, բաղդին և հանգստու-
 թեան ասպարէզը բացուեցաւ երկուքին, մանաւանդ

Պ. Թիէրի առջև : Սա իւր աշխոյժ բնաւորութեան հետաքրքիր եռանդով ամեն խելացի դորձքեր ընելուն հետ՝ զուարճութենէ և դրօսանքէ ալ ետ չէր մնար : Ողբատին բնակարանէն իջնելով՝ դեղէնցիկ զդետոններով զարդարուեցաւ , և սկսաւ Թօրթօնի , մեծամեծադ պանդոկին սանդղոց վրայ երևիլ , կառք ու ձի հեծնել : Սակայն մտաւորական իրաց մէջ ունեցած յաջողակութեան չափ յաջողակութիւն չունէր զբօսանքի յատուկ վարմունքի մէջ , որովհետեւ բաւական կարճահասակ էր : Չլարչաւներու մէջ յաճախ գլուխը եկած փորձանքներու համար նոյն ատենի զաւելչական դրիչներն և լեղուները կը ծաղրէին զինքը , բայց ինքն ընաւ կարեւորութիւն չը տալով՝ իւր զուարճութեանց կը նայէր :

Սակայն , այս ամենը՝ խելքի աշխատութեանց և քաղաքական խնդրոց սլարապոզի մը կենաց արտաքին կամ երկրորդական կողմն է : Երկտասարդ Թիէրը ամեն բան զարմանալի դիւրութեամբ կընէր . իւր սովորական զբաղմունքներն էին լրագրաց մէջ վիճարանութիւն , արհեստներու վրայ քննադատութիւն , ճանապարհորդութեան ատեն իրեն պատահած դէպքերը հրատարակել , և այլ և այլ յօդուածներ գրել . մի և նոյն ատենն ալ իւր Պատմութիւն Եւրոպայի անուն գիրքը գրելու կ'ըսկըսէր : Ոյսչափ զանազան զբաղմունք իւր աշխատասիրութեան չէին բաւեր . կը խորհէր որ ախեղերակս պատմութիւն մ'ալ յօրինէ , ինքզինք դանձ դիւրութեանց և ձրից կը կարծէր , բարձր հաշիւներու նարկէր . իրիկունը բարեկամացը քով երթալով՝ ձայն ճառեր կը խօսէր և աշխարհի շուրջը ճգնէր կ'երազէր . Սուսօտեան անկողնէն վեց ժամ շարունակ իր բնակարանին մ'կարդար , օրուան միւս ժամերն ալ կէս օրէն վերջը փռնէր իր քնիկունն ալ ընկերութեան , հետաքրքիր և վառվռուն

և

տու

ընեո

բարձրա

մնապարհոր

կանուխ ելելով

չ կը գրէր կամ կը

գրասենեակը կ'երթար ,

էջ : Սյս օրերը Պ. Թիէրի

երազամտութեան համար

անգին օրեր էին : Ամեն բան հասկնալու և գիտնալու անյագ տենչով վառեալ էր . բայց աւելի սորվեցնելու քան թէ սորվելու հետամուտ էր . կը հաւատար թէ այն կէտը հասած է՝ յորում ինքն այլ ևս բնաւ բանի մը խորը թափանցելու պէտք չունենալով՝ կը մնայ իրեն միայն ուրիշներուն բացատրել : Էրէկուան ուսանողը ուրիշէն սորվածը իրեն սեփականելով՝ մեծ գիւտ մը հնարողի բնական հպարտութեամբ և ուրախութեամբ կը պատմէր . ո՛չ մանրամասնութենէ , ո՛չ ալ համառօտաբանութենէ . խոյս կուտար . մանրամասն պատմած ատեն զուարճալի և համառօտ ըրած ատենն ալ հասկնալի կըմար ընել : Սակայն , տակաւին այս միջոցին , չը գիտցածները սորվելու հետաքրքրութիւն կ'ընէր . աւելի մարդիկներէ՝ քան թէ գրքէ կուզէր սորվիլ : Միայն իւր գաղափարաց յարմար բաները ադէկ մտիկ կ'ընէր , իսկ հակառակ երեցածներուն վրայէն կանցնէր առանց անոնց տպաւորութիւնն անգամ ընդունելու : Լաւ ընաւորութեան տէր , վստահ իւր անձին վրայ և սիրահար իր ուսմանց , իւր գաղափարաց առատութեան մէջ երջանիկ կ'ապրէր . երբէք չէր կասկածեր՝ թէ օր մը իւր առջև յաջողութեան դռները պիտի բացուին (1) . իւր վրայ բնաւ այն պժգալի և զայրացկոտ հպարտութիւնը չէր նշմարուեր՝ որ մինակ իրենց համբան բացող մարդոց յատուկ է . այն թշուառական մարդոց կարգէն ալ չէր՝ որք իսկոյն կը զայրանան ընկերութեան դէմ՝ սնոտի պատուասիրութեամբ : Պ. Թիէր լաւ գիտէր թէ քիչ ժամանակէն ընկերութեան մէջ բարձր և կարեւոր գիրք մը պիտի բռնէ :

(1) Կը պատմուի՝ թէ Էսի մէջ, Պ. Թիէր , պարզ ուսանող , առանց ստակի եւ առանց պաշտպանի եղած ատեն , իւր ընկերակցաց առջև համարձակ կ'ըսէ եղեր՝ թէ « Երբ երեւի մարդ բլանք » :

Պ. Թիէրի Բարիզ բերած կարծիքները՝ զոր պաշտպանելու համար միշտ կը մաքաւէր, ութն և տասներորդ դարու գաղափարներով և գէշ արատասիրութեան նախապաշարմունքներով ներկուած դատտիրակութեան մը արդիւնք էին, իսկ մէջ իրե՛ր, համար կըսէին՝ թէ « աղէկ կը գրէ, բայց գէշ կը մտածէ » : Պուրսոններն քիւր քաղաքական տեսութեան բացարձակապէս հակառակ կ'երևէին, և լաւ համոզուած էր՝ թէ այս հակառակութիւնը պիտի պայթի՝ երբ իւր քաղաքականութիւնն ի գործ դնէր : Միայն այս կերպով առնոց կործանումը յաջողելու կը խորհէր : Երբէք դաւադրութեանց և դաշտնի ընկերութեանց մէջ չէր միտներ, բաւական իսկիւ և խոհեմութիւն ունէր՝ ինքզինք յիմար և ֆրանսական արկածից մէջ չը գահաժիծելու համար : Ըրազրական կամ տառնական գործերու մէջ աւելի համարձակ էր : Պ. Թիէրի ընութիւնը միշտ վերան հակառակութիւն կը բերէր : Իւր գաղափարաց և գործոց մէջ խիստ յանդուգն ըլլալով՝ չէր կրնար հնազանդիլ, նա մանաւանդ այլոց իշխանութիւնը յարգել : Տեսակ մը խռովայոյզ խորագիտութիւն իւր յատկութիւններէն մէկն եղած էր : Երբ 1844 ին, Մարսիիս վերադարձաւ, մեծամեծ յարգանք ընդունեցին զինքը : Գլորոցին մէջ՝ իւր տղայութեան տառն դաստառներուն իրեն վրայ դրած ծանօթութիւնները փոքնառեցին, որոց միոյն մէջ հետևեալ երկու բառերը գրուած էին. « Ինչո՞ք, բայց սոսկ » : Վարչական մարդը իւր բերնով կը պատմէր այս զուարճալիքը : Այս երկու բառերն իրեն նշանաբանը կը համարէր :

Պ. Թիէր և Պ. Միյնէ Բարիզ երթալով՝ Մանուէլ անուն իրենց հայրենակցին պաշտպանութեան տակ մրտան : Պ. Թիէր իւր հայրենակցին միջոցաւ Պէրանժէի մօտերիմ բարեկամն եղաւ : « Պէրանժէ, ըսած է Պ. Թիէր, մեղի հօր տեղ է » : Մանուէլի յանձնարարութեամբ Գանձիէի խմբագրութեան մէջ մտաւ, թերթ մը

որ բոլորովին ազատասէր և Պուրպոնեանց թագաւորական յեղին հակառակորդ էր. սկսաւ բանասիրական, փիլիսոփայական և ընդդէմ Պուրպոնեանց քաղաքական յօդուածներ գրել. իւր ճարտար գրչով և առատ դաշտփարներով Բոննի վերականգնութիւն տուաւ. ամենէն անշան և անպաճոյճ խօսքն անգամ Պ. Թիէրի ընտիր ոճովը վսեմութիւն կառնէր :

Բոննի խմբագիրներէն մէկն ըլլալով՝ սոյն ազատասէր թերթը իրեն համար պատերազմական 'ղօրաւոր գործիք եղած էր ընդդէմ թագաւորականաց. այնչափ յեղափոխական էր՝ որ հպարտութեամբ ինքզինք Ուրի յեղափոխական կանուանէր :

Պ. Թիէրի ամենէն կարևոր գործն է՝ Պարիսի մեղադրանքն անուն գիրքը, որոյ տասը հատորները իրարու ետեւ 1823 էն — 1827 ամբողջացան և հրատարակուեցան, Կայսրութեան ատեն, Յեղափոխութիւնը անարգուած էր, որովհետեւ իրեն թափած արեան յիշատակները տակաւին ջնջուած չէին. Պ. Թիէր պաշտպանած, փառաւորած և սիրել տուած է Յեղափոխութիւնը : Եթէ միանգամ իւր պատմութիւնը աչքէ անցունեմք՝ պիտի տեսնեմք՝ որ յեղափոխական մեծ և զարհուրելի յանցանքները որոշ բացատրած, և բնական, տրամաբանական, հարկաւոր և գրեթէ օրինաւոր ցլուցած է :

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

(Երեսնամյակ . Տէ՛ն Երէ՛ն 137)

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՍՏԱՅԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՕՍԻ

Մտքի բնական տրամադրութիւններէն յետոյ ստացական կամ կրթութեամբ եւ վարժութեամբ ձեռք բերուած տրամադրութեանց վրայ խօսելու կարգը կուգայ :

Ստացական տրամադրութիւնք կը սուրբ մտքի այն մասնաւոր ունակութիւնները , որոց սերմն , անշուշտ , բնութեան մէջ է , բայց թելադրուելու եւ զարգանալու համար զործածուած թիւն եւ կրթութիւն հարկաւոր է . զուտ բնական տաղանդը՝ որչափ ալ արուեստիւ կատարելագործուի , մինչեւ աստիճան մը բնագոյման կը նմանի , որ առաջին գիւղման կը կարօտի :

Կրնայ ըլլալ՝ որ ստացական զլրաւոր տրամադրութիւն մը , ինչպէս , օրինակի համար , ճոռումաբան խօսելու արուեստը , բնականէն քիչ արմատ կ'ունենայ , այն է քիչ տաղանդ կունենայ եւ նշանաւոր բան մ'արտադրելու համար Քարուեստի ուժ , զործածութիւն եւ աշխատութիւն պէտք կ'ըլլայ , առանց ասոնց բնաւ բան մը չըկրնալ երեւ-

ցունելու պայմանաւ : Ստոյգ է՝ որ եթէ մարդ մը հրապարակաբանելու բնական հիմը կամ տաղանդը չունենայ իւր բնութեան մէջ , առջի բերան կրնայ թերեւս գեղեցիկ դործեր երեւան բերել . բայց երթալով՝ արուեստականը միայն կրնայ եւ ճառի կենսականութիւնը կը ցնդի : Մտքին ստացական տրամադրութիւններն են : Աբու-է-սուփ կամ Ֆէրուք-է-Բաքը , եւ Աբու-է-սուփ կամ Եղնալի Խոսէլը : Այս տրամադրութեանց վրայ խօսելէ առաջ՝ հոգսորին ունենալիք հարկաւոր բաներուն վրայ քիչ մը խօսք ընելու ենք : Ասոնց ալ « Գոյն »-ը անուն կրնանք տալ , բայց առջի ըսած « Գոյն »-ը « Գոյն »-ը չեն արգելի , ինչպէս որ պիտի հասկըցունենք :

Ա. Հոգսորին հարկաւոր ունենալիքները :

Հոգսորը գիտութեան եւ ծանօթութեանց կամ դաղափարաց դրամադուրի մ'ունենալու է , որ կարող ըլլայ առարկայի մը վրայ վայելչապէս խօսիլ . գիտութիւն եւ ծանօթութիւն յանպատրաստից ունենալ կարելի բան չէ : Քէտէտ եւ գիտութիւնը խօսելու տաղանդը չըտար , սակայն ըսելիքը աղէկ գիտցողը աղէկ ըսելու ալ բազմ կ'ունենայ , մանաւանդ երբոր կատարեալ յստակութեամբ կը գիտնայ :

Վասն որոյ խօսելու արուեստին լաւ պատրաստութիւն ունենալու համար պէտք է որ խօսողը երկայն ատեն հետադատութիւն ընէ , եւ դեղերի ոչ միայն ճառելիք բանին , — զի այս բանն ամէն խօսող ատենն ելլելէ առաջ կ'ընէ քիչ շատ , եթէ ապուշ կամ չափազանց յանձնապատասխան չէ , — այլ այն ամէն նիւթերու , որք ազատական դաստիարակութեան մասերն են , եւ բարոյական եւ մտաւոր կրթութեանց սիրող մարդիկ առ հասարակ ուսանելու պարտական են , ինչպէս են Դասակաւ կոչուած ուսմունքները , որք քերականութեան , մարդավարութեան , տրամաբանութեան եւ ճարտասանութեան հետ բանասիրութիւն , պատմութիւն , չափական եւ բնական գիտութիւնք եւ կրօնագիտութիւն ալ կը պարունակէին իրենց մէջ : Դասական ուսմունքները կը կատարելագործուին եւ կը լրանան բարձր վարժապետական ժողովներու

կամ համալսարաններու մէջ .

Յանուարէն լաւ պարապմունք ունենալը ամբաւ օգուտներ ունի , զի մանկութեան կամ պատանեկութեան ատենն է՝ որ շատ բան կրնայ սորվիլ մարդ եւ աղէկ սորվիլ , որովհետեւ այս հասակներու մէջ առնուած հմտութիւնները տեւողական կըլլան : Ոչ այսչափ , այլ եւ անեղծանելի կամ անմոռանալի կըմնան ուսանողին մտայ մէջ , եւ կրթական հիմնարկութիւն մը կը կատարուի . կերպ մը մտաւոր շաղախ կը դռնայ , որուն վրայ ուսման եւ կրթութեան շինուածը կը բարձրանայ . եւ որովհետեւ հիմը մտաց վրայ դրուած է , որուն որ միտքը լայն յատակ եւ խորութիւն ունի , համեմատաբար անոր վրայ վերացած բարոյական եւ մտաւորական շէնքն ալ մեծ եւ հաստատուն կըլլայ :

Այս նախնադոյն կրթանաց ինչ ազդեցութիւն ունենալուն կարելի չէ դին մը կտրել , որովհետեւ ուսուցանողին եւ ուսանողին հանգամանքներէն կախումն ունեցող բաներ են : Տեսակ մը սերմնաւորութիւն է , որուն պտուղները երբեմն ծանրէն կը հասունանան եւ ուշ կերելին . ուսման կենդանարար գործողութիւնը բարրաւորվ եւ բառերով կատարուելուն համար , շատ անգամ ձեւը կերթայ կը տպաւորի մտաց վրայ . շատ մարդ վրեթէ նկարագրին ու բառերը կը բռնէ եւ յիշողութեամբ դիւրապէս դուրս կը բերէ : Այս է գպրոցի տղայոց մեծ մասին վրայ յաջողակութիւն ցցնող եւ գպրոցական փառք գոյացնող բանը :

Ոմանք ալ , ընդհակառակն , խօսից խմատը խոր կերպով միտք առնելով՝ կանուխէն արդաստաւոր դաղափարներ կը յըզանան , որք վերջը իրենց բարձրագոյն մտածմանց մայր գաղափարները կըլլան : Ասանկներուն մտքերը շատ տպաւորութիւն առած , եւ հիմնովին զբաղած ըլլալուն համար՝ արտաբուստ այնչափ առայդ եւ այնչափ պայծառ չեն երեւիր : Ասոնց միտքը չլիթ եւ խճողեալ շատ մը գաղափարներ կունենայ , որոնց վրայէ կանցնի եւ չըկրնար բանի բերել . բայց ուշ ժամանակ վերջը՝ երբ խորհրդածելու կարողութիւն եւ ժամանակ ունենայ՝ այն ատեն հոգւոյն խորը լիադուած գանձերը նորէ նոր ձեռք կառնէ , կը ճաննայ , կը գործածէ եւ ի լոյս կը հանէ :

Ասկէ յառաջ կուգայ երկու տեսակ ստույգումն կամ մը
1876 ԱՊՐԻԼ . ՏԵՏՐ Բ .

տաւորական հարստութիւն , որուն 'աղբիւրը հրահանդու-
թիւնն է եւ աշակերտին ու վարժապետին իրարու տակու
առնելուն մէջ կը կայանայ :

Առաջինն է՝ բառերէ , խօսքերէ , առարկայներէ , եղե-
լութիւններէ , մասնաւոր խորհրդածութիւններէ , հրապա-
րակներէ , պատշաճ կամ անպատշաճ իրքերէ , մէկ խօսքով ,
ամէն զգայարանքի , զաշուոյ որ և է բաներէ բնդունած
առումն , որ երեւակայութիւն կը դրդուի եւ մեղմով յիշո-
ղութեան վրայ կերթայ կիմայ : Այն մտաւորական բնուա-
ւորութիւնը , որչափ ալ թեթեւ ըլլայ , թէ եւ բաւականաբա-
նէրէ 'ի վեր դիպում եւ կարգով մ'աշխարհած ըլլայ , առի-
թը բերած ատեն զիրաւ խօսեցնելու չի ծառայեր , այլ ճոռո-
մախօսներուն ձեւով , չափքիչ պոռոռ երկայնաբանութիւն
մ'ընկնու համար օգուտ կրնէ , որուն խօսքը չափ գաղա-
փարը քիչ է , եւ ունկնդիրներուն վաղանցիկ հեշտութիւն
մ'ալ թերեւս կը պատճառէ : Բայց ներդործութիւն չընէր եւ
չի կրթէր : Միշտ այս կարգի ճառերը ցուցամոլութեան եւ
անապարծութեան համար են :

Երկրորդն է գաղափարներէ եւ ոչ թէ խօսքէ , մտածու-
թեան շարունակութենէ եւ կապակցութենէ՝ եւ ոչ թէ խել
մը եղելութիւններէ եւ առարկայներէ զոչացած ստացումը
կամ առումը : Այս կերպ վասակողները խօսելու արագ չեն ,
որովհետեւ ասանց հոգւոյն մէջ ստոյգ եւ իրական խորհրդա-
ծութիւն մը կայ , յատուկ խորհրդածութիւն մը՝ որուն հետ
միտքը կռուոյ բռնուած է ձեռք անցունելու , օտարականե-
լու եւ յերեւան բերելու համար : Այսպէս ընողը յիշողու-
թեամբ կամ երեւակայութեամբ չը խօսիր , այլ միշտ 'նոյն
հետաքնն ծնանող եւ ծնանելու երկունք ունեցող իմացակա-
նութեան ջանքով : Բայց միշտ արտադրածն ալ կենդանի եւ
կենդանարար կ'ըլլայ : Այն է որ ճոռոմախօսը ճարտարախօ-
սէն կ'որոշէ : Ճոռոմախօսը կ'ըմայլեցունէ , բայց կենդանու-
թիւն չընկողործէր , որով ունկնդրաց մաքին մէջ ոչ ինչ չըզոյա-
նար , ոչ ինչ չըծնանիր , նուազարան մը կ'ըլլայ քաղցրահնչիւն ,
որուն ձայնը կարելի է ետքը զմայլանք ալ չմար : Իսկ ճար-
տասանը բան մը կը դնէ ունկնդրին մօտայ մէջ , զգացմունք ,
կիրք եւ գաղափարաց շարժումներ կ'արտադրէ : Գունկնդիրը
կը նորոգէ , կը փոխակերպէ եւ , այսպէս բռնը , իւր պատ-

կերին նման կրնէ , եւ ինչպէս Աստուած խօսքով զամենայն ստեղծեց , նորապէս ճշմարիտ ճարտարախօսն ալ իւր խօսքով կրկնեղանացունէ զամենեւին եւ լսողներուն իւր կեանքէն բաժին կեանք կուտայ : Բայց այսպիսի կեանքի փոխանցումն ալ Աստուծոյ զօրութեան գործ է , որբաղան հուրն է՝ որ ճարտարախօսին կուրծքը կը ջնուցանէ , այս բանը՝ ի վերուստ ներշնչութիւն է : Առանց այս կենսագործող կրակին աշխարհի ամենէն գեղեցիկ խօսքն ալ պիտի զօղանջիւն կամ ծնողայի հնչիւն է :

Հրապարակախօսելու պարագայ ունեցողին պարտքն է գաղափարի , խորհրդոց եւ հիմնական հմտութեանց զանաձմ'ունենալ . այնպէս որ այնչափ այնչափ գիտութեանց մէջ՝ որչափ որ կարելի է միտքը բան մը ամբողջ չը հասկցած եւ կամ խորհրդածութեամբ միան որոճալով մարտելու հաստատուն յայտուենցած՝ չխրացունէ : Ասանկ ընելուն պէս գիտութիւնը ամփոփումն կառնու եւ քիչ տեղ կը բռնէ մտքին մէջ , յիշողութիւնը ծանրաբեռնեալ չըլլար : Արեւ մը խոշոր նիւթերու տարրական յոյզը առնելու կը նմանի , յորում այնչափ չափին բոլոր ումը քիչ մը զանդուածին մէջ բոխանդակեալ կըլլայ , մէկ երկու լիտր վարդի տերեւներէն քանի մը կաթիլ վարդի իւզ առնելու , կամ տեղեւանալած քանի մը կըլլու Քինս ըստած վայտեայ կեղեւներէն քանի մը ցորենահատի ծանրութեամբ Քինէ հանելու պէս : Մէկ խօսքով , զգալարն իւր պարզական կամ բաղմագէմ առարկայներու եւ եղելութեանց դէմ կարի չափական ճշդութեան վերածել է այս բանը :

Աստի մեզի մոիկ ընտելներուն , մանաւանդ այն պատանիներուն կամ երիտասարդաց՝ որոնք իրենց բնութեան մէջ հրապարակախօս ըլլալու ագնուական թելադրութիւն մը կըլլան՝ խորհուրդ տալով պիտի ըսեմ . բարեկամ պատանիներ , խօսելէ յառաջ ջանք ըրէ՛ք գիտնալու թէ՛ ինչ պիտի ըսէ՛ք , ուստի սովորեցէ՛ք , եւ շատ սովորեցէ՛ք : Դուք ձեզ շարունակ ջանիւք կրթեցէ՛ք , եւ ամենէն առաջ դասական ամէն ուսմունք անթերի ուսէ՛ք , ասկէց ետքն է՝ որ իւրաքանչիւրդ ինչ կոչման որ պիտի երթայք , անոր յատուկ ու պարտք եւ զամ ուսմունքներուն աւելի աշխուժիւ պիտի աշխատիք : Ինչ որ կը սորովիք , հաստատուն սորվեցէ՛ք եւ գիտնալով

գլխոցէ՛ք, Բոլոր մօօք ինկէ՛ք վրան հմտութիւն ունենալիք առարկային վրայ, եւ մինչեւ անոր խորը չըթափանցէ՛ք չըտիրէ՛ք, չըդրկէ՛ք՝ ձեռքէ մի՛ ձողէ՛ք, որ աղէկ իմանաք, հասկնաք, վրան գաղափար ունենաք եւ ձեզի եւ ուրիշներունմանոր վրայ, դաղափար հաղորդէ՛ք։ Այս ամէնը ընելու ժամանակը մէկ է, այն է՝ սլատանեկութեան ժամանակը։ Մեղուները ծաղկանոց եղանակներուն կ'աշխատին եւ հիւթ կը ժողովեն, վերջին կամ ձմրան եղանակներուն իրենք իրենց մօմն ու մեղրը կուտան։ Պատանեկութեան հասակին մէջ հոգեւոր կարողութիւննիդ զտրմանալի սրամաղթութիւն մ'ունի առնելու պահելու։ Ձի դրսէն եկած աւելորդներով խճողուած եւ խեղդուած չէ։ Այս եղանակն է ձեր արտերը հնձելու խուրձ կապելու եւ դիզելու ժամանակը։ Արջը ժամանակն ալ կուգայ՝ որ դեղերնիդ պիտի քակէք ու կամենէք, յարգը ցորենէն դատէք, ցորենը պիտի աղաք եւ բարակ ալիւր ընէք, վերջը պիտի թրմէք եւ սննդարար հաց շինէք։ Բայց ան՝ որ չէ հընձեր՝ կրնա՞յ հաց, ալիւր եւ ցորեն ունենալ, եւ ան որ դատին չէ հերկեր, վարեր եւ ցաներ, կրնա՞յ միթէ հնձել։ Ուրեմն ձեր մօտաց արտին մէջ բոլոր կարողութեամբ ցանեցէ՛ք, քրտինքով ոռոգեցէ՛ք, որ սերմը պողաբեր ըլլայ, եւ տաք օրերուն կամ ձեր հասակին եռանդնոտ ժամանակին ամենայն քաջութեամբ եւ անխառ հնձեցէ՛ք, որ ձեր իմացականութեան շտեմարանը լի ըլլայ պաշարով։ Երբոր խօսից հացով քաղցիալ բազմութիւն մ'ունենաք յագեցնելու, ձեռքի տակ չատ մը ցորենոյ ատօք՝ հասկեր կուտենաք, մէկ կողմանէ կը ծեծէք, ցորենը կառնէք, եւ աստուածային խմորով ձեր մօտաց դաշտին մէջ զանդելով՝ հոգեւոր հաց կը շինէք համով եւ հաստատուն, եւ բնական հացին մարմնոց սնունդ տալուն պէս՝ ձեր ունինդրաց հոգւոյն եւ մօտաց սնունդ կուտաք։

Բ. Խօսիլ գիտնալու համար առաջ մտածելը սորվելու է։

Հիմայ բուն Սրացական Դրամադրութեանց վրայ պիտի խօսինք, այսինքն է մտածելու արուեստին եւ ըսելու կերպին վրայ, որոնք ուսումը եւ լաւ վարժութեամբ կրնանք ուսանել Թէպէ՛ս եւ բնականապէ՛ս ամէն մարդ կը մտածէ, որովհետեւ ամէն մարդ ալ բանաւոր է, սակայն մտածելոյ արուեստ

մը կայ , որ մեր բնութեան առանց խոր մտածութեան կամ վարկաբարդի բրած խորհուրդը զիւրին եւ ապահով կատարել կ'ուսուցանէ : Մարդուս ամէն բրածներուն մէջ աղատութիւնը իւր բաժին գործողութիւնն ունի : Ազատութիւնը՝ որ իմացականութեան անբաժանելի ընկերն է , ըստ ամենայնի իւր յառաջագիւծութիւնը եւ կատարելագործութիւնն ունի : Մարդս ինչպէս խօսելու , գրելու , երգելու , մարմնը շնորհքով շարժելու , եւ հոգւոյն ու մարմնոյն ամէն կարողութիւնները ուղածին պէս գործածելու վարժութիւն կրնայ ընել , անանկ ալ մտածելու վարժութիւն կրնայ բնել :

Մտածելոյ արուեստն ուսուցանողը արամաբանութիւնն է : Հարտարախօսը խիստ յաջողակ արամաբան ըլլալու է , ոչ այնչափ տեսական , որչափ գործնական , որ արամաբանութեան վերջին եւ սելի կատարեալ եւ հարկաւոր ուսմունքն է : Հարտարախօսին արամաբանական գիտութիւնը դադարաց ծագման ու ձեւացուցման եւ մտածութեան չորս եղանակ գործողութեանց վրայ ըննալու չէ , ըսել է՝ ճարտարախօսին արամաբանութեան մէջ վնասածը՝ ոչ թէ վարդապետականն է , այլ գործադրականը՝ եւ արաբ եւ յաջողակ դործադրականը , որուն վարժուելու համար շատ մը փորձառութիւններ կատարելու է՝ փորձառու մտածողի կամ խորհրդածութեան արուեստը գիտցողի առջեւ , որ սա իրեն սորվեցունէ՝ թէ մտածելու եւ գիւրին մտածելու կերպը որն է :

Մեր այս ժամանակին մէջ , ստոյգը խօսելով , շատ քիչ են մտածել գիտցողներն , այսինքն կարգացնելու կամ մոխի ընել տալու եւ անով օգտակար կրթութիւն տալու համար նիւթի մը վրայ շնորհքով խօսող կամ գրողներն շատ հազուադիւս են : Ամէն մարդ ամէն բանի խառնուելուն պէս հիմայ ամէն մարդ ամէն բանի վրայ խօսելու ելած է : Ասոր նման ինչպէս ամէն գործերնիս խառնուած եւ չիտթ են , նոյնպէս ալ ամէն գիտցածնիս խառն եւ չիտթ են : Բնաւ իսկ չ'ըգիտնալէն հաղարապատիկ չար :

Փառաքելի է՝ որ հրապարակի վրայ խօսելու [կոչուածներն գործնական արամաբանութեան վարժուած ըլլան , յորում միտքը գաղափարները կրթելու եւ օգտակար նիւթերու բաժնելու եւ բաղադրելու զօրաւոր գործնական մ'ունենայ : Այս գործնականները կամ գրով պիտի ըլլան կամ բանիլ :

Երբեմն զբաղեցաւան , բարոյական կամ պատմական նիւթոյ վրայ ճառել կըզգասանի , պէտք է որ հրապարակախօսը ճառը կարգով եւ մեթոտով շարագրելու վարժութիւն ունենայ , հետզհետեւ ճառը իւր մասանցը բաժնէ , բաժնատմները սնկեբրի բացատրէ , ապացոյցներն ըստ տեղւոյն յարէ , մէկ խօսքով , նիւթի մը վրայ ամենայն վայելչութեամբ խօսելու համար ամէն հարկ եղածը պէտք է որ ընէ :

Արբեմն բաղմաթիւ խօսակիցներու մէջ բանի մը վէճի բռնուելով՝ անոր վրան խօսել պէտք կըլլայ . վիճաբանութեան ամէն կանոնները պէտք է որ պահէ , եւ լնաւ ներեկի չէ՝ որ բոլոր իւր մտածութիւնները հաւաքաբանական ձեռնարկութեան մը չլրերաբերած խօսի կամ եղբակայնէ , այս բանը ճառին երկայնութիւն կուտայ եւ մինչեւ իսկ ծանծաղացուցիչ կընէ , բայց ճառը որոշ , կարգաւորեալ եւ ազա հով կընէ :

Արբեմն ալ վիճաբանութիւններն յանպատրաստից կընան ըլլալ , հոս՝ ճառին յանկարծական ըլլալուն եւ մաքին լուսոյ ցնցուղներն արագ արագ ծագելուն մէջ է՝ որ նշանաւոր մըտացիները կորոշուին ծանրամիտներէն . մտացիները անթիւ այն առնին ի՞նչպէս մէկ անգամով դադարիրին խորը կը թախանցեն , կը տիրեն , կը բաժնեն եւ ունկնդրին խոջեկը սլարցեն : Ամէն այս կողմ՝ ունեցողներ ուրիշ կողմ ալ կուենան , նոյն եւ մի նիւթը ջատագովող եւ հերքող կընայ դանուիլ , որովհետեւ ամէն առարկայի վրայ թէ՛ նպաստաւոր եւ թէ՛ աննպաստ պատճառաբանութիւններ կան : Հրապարակախօս մը ամէն նիւթ ըստ ամենայն կերպարանաց դիտելու է . մէկ տեսակետի վրայ յամառութեամբ մնալ կամ կանխադոյն կարծիք մը ունիւիտիս բռնել կանգնիլ տրամաբանի դործ չէ :

Բայց խորհրդածութեան այս մտամարզը վործ դաստիարակ առջեւ պէտք է կատարել : Խորհրդածութիւնը վիճաբանութեան եւ ձեռնարկութեան ձեւերով լմնալու է , եւ ճառին նկարագրականը անոր հոգին սպաննելու չէ , կամ պարզ ըսելով , բնական , կամ ոչինչ եւ կամ խնդրէն դուրս նիւթերու վրայ խօսք բնաւ ըլլալու չէ : Զի այս ուրիշ բան չէ , այլ անարդիւն դործ յիշողութեան , յորում իմացականութեան կեանքը նուաղեալ է :

Պատանիները աղէկ մտածողներ ըլլալու համար՝ դպրոցական ուսմունքներն աւարտելէ յետոյ երկու երեք տարի զանազան նիւթոց՝ վրայ եւ զանազան զաղափարներու իրաւուն մէջ խնդիրներ բանալու, անոնց վրայ կարգով, մեթոտով եւ փորձ վարժապետի առջեւ դրելու եւ խօսելու են, լեթէ բարձր հանձարոյ երկնային շնորհք ալ ունենան, տեսլեթէ այսպիսի պատանիներ չնչ զօրաւոր կըլլան բանիւք եւ արդեամբք, թէ գրելու եւ թէ խօսելու մէջ, ինչպէս որ իրենց ունակութիւնը, յատկութիւնը եւ բնութիւնը կը տանի :

Գ. Թէ աղէկ խօսել կրնանք սորվիլ եւ ինչպէս :

Աղէկ խօսելու համար մեթոտով մը մտածելը բաւական է, թէ եւ բաւական մեծ օգուտ ունի, բացատրել կամ խօսիլն ալ պէտք է գիտնայ, կամ այսպէս ըսենք, հիման վրայ ձեւն ալ պէտք է գիտնայ : Ուրեմն ինչպէս մտածելը անանկ ալ խօսելը սորվիլ կարելի է եւ հարկաւոր :

Այս բանին մէջ ալ գործնականը տեսականէն աւելի մեծ գործ կը տեսնէ : Հարտար խօսելու եւ գրելու արուեստը ճարտասանութիւնը կուսուցանէ, ինչպէս որ ուղիղ գրելու եւ խօսելու արուեստն ալ քերականութիւնը : Յայտնի է՝ որ նախ եւ յառաջ ճարտախօսն իւր խօսելիք լեզուին կանոնները պէտք է՝ որ լաւ գիտնայ եւ չըմտնայ, բայց ուղղախօսութիւնը ոչ վայելչութիւն է եւ ոչ գեղ խօսիլը՝ որ ճարտարախօսութեան հարկաւոր եղածներէն զլիաւորն են : Ասոնք ինչպէս ձեռք բերուելու են :

Բնական հիմ մը կայ այս բանին մէջ, որ ստացական է, այլ բնութեան բացարձակ առերքն է : Անիկներն ասոր նշանաւոր օրինակն են : Բնութիւնը գեղոյ շնորհքի հետ խօսիլը շնորհ մ'ալ ընդհանրապէս տուած է, եւ կը փայլի կանանց լեզուին մէջ : Կիներ կոն՝ որ զարմանալի կերպով կը խօսին առանց ուսմունք ունենալու, միայն իրենց զգացման եւ կրից ներշնչելովը : Ինչպէս որ բնութեան մէջ անուշ հոս ունեցող ստուիկերը իրենց չափը եղած հողին կամ օդին մէջ դանուած հիւթերը կը ժողովեն եւ սքանչելի կերպով իրենց բնական անուշահոտութիւնը անոնցմէ կը գոգնան, այսպէս ալ կանա-

ցի գողտրիկ հոգիները իրենց դպչող, ապաւորող եւ սնուցանող ամէն բան իրենց բնական յարմարութեանը կը դարձունեն, եւ երեւան կը բերեն քաղցր փայլմամբ եւ շարժմունքի, դորձքի, խօսից եւ ամէն իրենց անձնաւորութիւնէ բխող իրաց շնորհագեղ դրուագներով:

Կանայք բնականապէս այր մարդոցմէ աւելի աղէկ կը խօսին, եւ դիւրին, աշխուժիւ եւ յստակութեամբ կը խօսին, որովհետեւ աւելի չուտ եւ աւելի փափուկ է զգացումնին: Ասկէց է՝ որ կանայք շատախօս կըլլան կըսուի. եւ իւրօք իրենց կազմուածքը եւ խառնուածքը կը բերէ այս բանը: Ասոր համար կիներ կան, որ թռչնոց դայլայելուն պէս աւսորժելի կը խօսին: Աւելցնէր ասոր վրայ իրենց լեզուին անուշութիւնը, ձայնին փափկութիւնը, եւ զիրենք գրգռող զգացման համեմատ հնչմանց խաղերը. եւ, որ ճառին արդեանց վրայ նշանաւոր ազդեցութիւն կընէ, իրենց իրանին դիւրաշարժութիւնը, արարողութեանց շքեղութիւնը եւ վերջապէս բոլոր իրենց պրտաքին շնորհները: Ուստի, թէպէտ եւ իրենց սեռական, բնական եւ ընկերական գրիպն համար հրապարակախօս ըլլալու ապագայ չունին, սակայն իրենց յարաբերութեան շրջանակին մէջ ամէն գորութիւն եւ յաջողութիւն ունին. շատ աղէկ գիտեն գրգռել, համոզել եւ պաշարել, որ նոյն ինքն է, կարծեմ ճարտարախօսութեան կատարելութիւնը եւ վախճանը:

Ուրեմն ատենաբան ըլլալու փափաք ունեցողը պէտք է՝ որ կնիկներուն այս բնական կերպով ըրածները ինք կը թութեամբ ուսանի. այս տեսութեամբ անոնք՝ որ զգալու եւ ապաւորութիւն ընդունելու կողմանէ աւելի մերձաւոր են կանանց՝ անոնք աւելի քիչ նեղութիւն կը կրեն, եւ աւելի աղէկ կը յաջողին:

Սակայն, որովհետեւ ատենախօս մարդիկ բարձր դպրափարներու վրայ պիտի խօսին, ընդհանրական առարկայներու, խոր ու ընդարձակ նիւթերու վրայ բացատրութիւններ պիտի տան, որ կարելի չէ առանց թափանցող կամ սուր մտաց եւ պինդ ու զօրաւոր խոկմանց, որ շատ հազուադիւրս է կանանց մէջ. ասանկ ծանրակշիռ բաներ՝ որ վերացման, խորհրդածութեան արդիւնքներ են, զգացման յանկարծափայլ շնորհով եւ սովորական խօսքի բնական դիւրութեամբ չեն կրնար յա-

Զոգուիլ :

Բնութեան չառածը արուեստով լեցնելու է : Յամառ ջանիւք , բազմադիմի գործնականներով պէտք է՝ որ բարրաոր կալիպացունէ , եւ լեզուն տիրէ , որպէս զի դիւրաշարժ եւ հլու գործիք ըլլայ՝ եւ մեր մասց եւ կամաց ծառայէ այնպէս՝ որպէս ի՞նչ ինք իրմէ առանց ներքին թելադրութեան առատահոս բղխամբ կը յորդէ , նման աղբիւրնեւրու , որ այնչափ ծախքերով հեռու տեղերէ եկած ջուրերն իրենց սեպհականած՝ յանկարծ իրեւ իրենք իրենցմէ դուրս կը հանեն : Այսպէս ալ տոնակարգը պէտք է՝ որ ջանից եւ արուեստի գորութեամբ , մինչեւ իսկ բոլորովին վերացական նիւթերու վրայ՝ սահուն եւ դիւրաշարժ լեզու մ' ունենայ , անտնկ որդողցիս առանց ուշադրութեան լեզուէն դուրս գալու են բառերը , թէ եւ ուշադրութիւնը մէկ կողմէն միշտ վրան ըլլալու է , որպէս զի հետզհետէ մտքէն դուրս ելած գաղափարները , ուշադրութեան մէջ երեւցած նորակերպ պատկերները եւ արտին վրայ գոյացած շարժմունքները առանց խռնելու , ի լոյս հանէ :

Այս ճիւղը ձեռք բերելն է ինքիւր : Երկաթ ձեռքը երկաթափռ է , կըսէ առածը : Խորհրդոց գործաւորն կամ ճառին դարբինն ալ ասանկ պիտի ընէ : Միշտ երկաթը ձեռքիւ է , մանաւանդ երրորդ տաք է , բանի բերելու համար : Ասոր պէս շարունակ լեզունիս ձեռքիւ եմք՝ մեզի հնազանդեցընելու եւ գործածելու համար , եթէ կուղենք հրապարակաբոս ըլլալ : Ոճերու եւ ճարտասանական այլաբանութիւններու կամ փոխակերպութիւններու կանոն սորվիլ բաւական չէ , գործածելն է քաջութիւնը՝ ասիկա ուրիշ կերպով սորվիլ կարելի չէ , այլ միայն շատ գրելով եւ շատ խօսելով յաջողակ ուսուցչի առջեւ՝ որ ինքն իսկ գրել եւ խօսիլ գիտնայ , որովհետեւ թէ՛ սկզբունքը գիտնալու է ուսուցիչը եւ թէ՛ օրինակին մէջ քաջ լինելու է . օրինակը խրատէն գորաւոր է :

Հրապարակաբոսութեան յարմարութիւն ունեցողը ուրիշ խօսիլ գիտցողներէն աւելի բան կը սորվի , եւ անոնց նմանելու փութով մը աւելի յառաջ կերթայ : Անչպէս թռչող ձաղերը , երբ մայրենի բունէն դուրս ելլելու ժամանակները գայ , կսկսին իրենց ծնողներուն նայելով թերափարժ թռիչներ ընել , յորում մայրերնին իրենց կ'օգնեն , եւ եթէ

մայրերնին քովերնին չըլլայ բունէն շատ անդին կամ երկիւ-
ղալից թռիչք չեն ընեն , այսպէս ալ սրտանին , որ դեռ
դրել սորվելու վիճակի մէջ է , ամենայն յիստահութեամբ եւ
նմանելու վախաքով իւր ուսուցչին ետեւէն պէտքէ երթայ ,
եւ առաջին փորձերուն մէջ դասատունն ոտքէն հետու եր-
թալու չէ , դրեթէ մինչեւ ուր կը տանի՝ հոն երթալու է ,
բայց քիչ մ'ալ հետու երթալու պղտիկ ջանքեր ընելու է ,
սակայն միշտ անոր աչքէն կամ առաջնորդութենէն չը հեռա-
նալով :

Ինչ երջանկութիւն է մարդուս այսպիսի ուսուցիչ մը
ունենալը : Աս քան զամէն գիրք տւելի կարծէ , որովհե-
տեւ կենդանի գիրք է , եւ կենդանութիւն ու հրահանգ կը
հաղորդէ աշակերտին , ճրագ է՝ որ առանց իրմէն սպառե-
լու ուրիշ մ'ալ կը վառէ : Այսպիսի վարժապետին վրայ յա-
ւելցուր նաեւ դաստիարակի հեղինակութեան հետ , որուն
գին կտրել կարելի չէ , տաղանդոյ ազդեցութիւնն ալ , որ
զաշակերտը կը հնազանդեցունէ անոր հրահանգին : Անտա-
րակոյս , աշակերտը շատ ակորժմանօք կրնդունի իւր զարմոց-
ման արժանի եղած դաստիարակին խորհուրդն ու հրահանգ-
ները : Այս անդին ազդեցութիւնը հարկաւոր է՝ որպէս զի
պատանական հասակի յատուկ հայարտութիւնը հաճնու եւ
յանձնապատանութիւնը նուազի :

ՍՈՐԲԵ ԱՍՏՈՐԱԾԱԾՆԷ

ՏՐՈՒԱԾ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՅԱՐԳԱՆՔԸ

ԵՓԵՍՈՍԻ ԺՈՂՈՎԷՆ ՅԱՌԱԶ

Յայտնի է՝ որ բոլոր քրիստոնեայք՝ բողոքականնե-
րէն զատ, սուրբ Աստուածածին կուսին մեծ յարգանք
կուտան եւ ամեն սուրբերէն վեր կը համարին. այս
կողմէն Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցին ուրիշ քրիստո-
նէից եկեղեցիներէն դերազանցած է. մէկ մը՝ ասոր
տօնախմբութեան օրերը տէրունական օրերու պէս կա-
տարել աստուածային պաշտօնը, եւ միւսը՝ որ ասոր հե-
տեւութիւնն է, Աստուածածնի տօնին յատկացած օ-
րերը ամեն ծառայական գործերէ դադարելով կիւրակէ
բռնել: Յիւրաքի, ուրիշ քրիստոնեայ եկեղեցիք ալ, ինչ-
պէս է Յունացը եւ Լատինացւոցը, նոյն տօնախմբու-
թիւնները կիւրակէ բռնելով կը պատուեն մեղի պէս,
բայց ուրիշ քանի մը երեւելի սրբոց համար ալ կիւրա-
կէ ունի. մեր սուրբ եկեղեցւոյ նախնական սովորու-
թեանց մէջ, թէպէտ քանի մը սրբոց յիշատակը մեծ
հանդիսիւ պատուելու հրահանգ ունիմք, ինչպէս է սրբ-
բոյն Յովհաննու Կարապետինը, որուն Աթանաղինէ
հայրապետին յիշատակին հետ՝ որոց սուրբ մարմինը
սուրբ Լուսաւորիշ հայրն մեր կեռարիպէն Հայաստան
բերաւ, կատարուած տօնախմբութիւնը մեծ տօն կա-
տարել հրամայեց սուրբ հայրապետը, ինչպէս որ Ագա-
թանգեղոս կը պատմէ. (Եր. 619. ՏՊ. ՎԷԷ. 1833)
«Զյիշատակս վկայեցն բերելոց ժամադրեալ ԲՅԶ
հուշակել»։ Նոյնպէս են սրբոյն Դաւթի մարդարէին եւ
Յակոբայ տեառները օրն եւ Ստեփաննոսի նախակային

եւ Պետրասի եւ Պօղոսի եւ Յովհաննու եւ Յակոբայ առաքելոց, որոց յիշատակն առաջ կամ զայն տօն անունով ուրիշ սրբոց տօնախմբութիւններէն կ'որոշուի. բայց առնոց և ոչ մէկուն անունով կ'իւրակէ կը բռնուի. միայն անցեալ ութն և տասներորդ դարուն վերջերը՝ Սիմէօն բարեյիշատակ կաթողիկոսին հրամանաւ քանի մի սրբոց տօնին օրերը կ'իւրակէ բռնել կարգադրեցան, բայց ազգին լրութիւնը՝ որ նոր բան ընդունիլ չուզէր եկեղեցւոյ մէջ, այդ կաթողիկոսական հրամանէն միայն Ս. Լուսաւորչի մարմինը դանուելուն յիշատակին օրուն կ'իւրակէն բռնելով՝ մնացեալները խախտեց. Ասոր համար՝ սուրբ Աստուածածնի տօներուն օրը կ'իւրակէ բռնելը՝ մեր սուրբ եկեղեցւոյ կողմէն սուրբ կուսին աւելի յարգանք մը տալու նշան է:

Բողոքականք իրենց կրօնական դրութեան հետեւելով՝ որ սրբոց բարեխօսութիւնը չեն ընդունիր, սրբոց տօն կատարելն ալ խախտեալ են, սուրբ Աստուածածնի տօնախմբութիւն ալ չունին: Եւ որովհետեւ ասոնք կը պարծենան՝ թէ նախնական եկեղեցւոյ արարողութեանց կը հետեւին եւ կըսեն՝ թէ վերջերը եկեղեցւոյ մէջ կու պաշտութեան պէս բաներ մտնելով՝ պարզ աստուածապաշտութիւնը խանդարեցաւ, ուստի հարկ էր իրենց ցուցնել՝ թէ նախնական եկեղեցին սուրբ Աստուածածին կոյսը չէր յարգեր՝ ինչպէս որ մենք կը յարգեմք: Ասոր ապացոյց դանելու ետեւէ եղած ատեննին՝ Նիխտոսի սուրբ Ժողովոյն պատահեցան, որ փրկչին 431 թուին դումարուած է՝ սուրբ կուսին առաջնորդ անունը սալը անարժան սեպող Նեստորի դէմ, զոր Նղովքով եկեղեցւոյ հայրդուութենէն մերժեցին՝ եկեղեցւոյ մէջ ունեցած բարձր պաշտօնէն ակնածութիւն չընելով, ըստ որում կոստանդնուպօլսոյ պատրիարք ըլլալով՝ յունական եկեղեցւոյ դուլսն էր: Ժողովոյն ժամանակը բաւական հին է, նախնական եկեղեցւոյ ժամանակացը մէջ պարունակուած է, և իրենց դրութիւնը 'ի հիմանց

խախտելու բաւական է . ասոր ի՞նչ ընելու էր . քիչ մը
 ժամանակ ասոր վրայ մտածել պէտք եղաւ : վերջապէս
 ասոր ալ հարը դտան : Եւթն և տասներորդ դարուն
 մէջ այսինքն լուտերէն և կալվինէն հարիւր յիսուն տա-
 րուց չափ ետքը՝ Ժիւրէօ անուն բողոքական քարոզիչը
 յանդիմնեցաւ ըսելու և գրելու՝ Թէ Եփեսոսի ժողովն
 առաջինն եղաւ այս տեսակ կռապաշտութիւնը եկեղե-
 ցույ մէջ մտցունելու : Անկէց ալ ականածութիւն չըրաւ
 որ քրիստոնէից բոլոր եկեղեցիք՝ սակաւաթիւ նա-
 տուսներէն զատ՝ որ ներստորական ասորիներն են , ե-
 կեղեցուց հին ժամանակի տիեզերական ժողովոց կար-
 գը դնելով՝ ասոր չհետևողները հերետիկոս կը սեպեն :
 Բողոքականք այս սուրբ ժողովոյն հետևելէն աղէկ սե-
 պեցին Ժիւրէօյի և անոր համախոհներուն հետևիլը , և
 սուրբ Աստուածածնի մատուցուած կրօնական յարգան-
 քը պարսաւելի ցուցնելու համար՝ այնպիսի բառ մը հնա-
 րեցին յունական լեզուէն կարկրութիւն , որ կռապաշ-
 տութեան յունարէն անուանը հետ նոյնահանդ է : Կռա-
 պաշտութիւնը յունարէն կ'ըսուի *Եւթուդիսմ* . սուրբ կու-
 սին եղած կրօնական յարգանացը անուն տուին *Եւթու-
 դիսմ* , որ կը նշանակէ *Եւթուդապաշտութիւն* :

Բայց խնդիրը՝ միայն Եփեսոսի սուրբ ժողովը այս
 տեսակ կարծեցեալ կռապաշտութեան հեղինակ եղաւ
 ըսելով՝ չըլլածուիր . Ժողովոց արձանագրութեանցը
 մէջ կը տեսնեմք որ նոր բան մը չեն սահմաներ իբրեւ հա-
 տատալիք , այլ իրենցմէ առաջ եկեղեցին այն վէճի տակ
 ինկած խնդիրը շարունակաբար և առանց այլայու-
 թեան ինչպէս բռներ է , և ասիկա նախնի հարց վկա-
 յութեամբ հաստատելէն ետքը վճիռնին կուտան և չըն-
 դունողին և հակառակողին նզովը կ'արձակեն : Սուրբ
 կուսին Աստուածածնի անուն տալուն սկիզբը Աւետարա-
 նէն է : Երբ սուրբ կոյսը Գարրիէլեան աւետիսովը իւր
 աղբական և Զաքարիա քահանային կին Եղիսաբեթին
 յիշ ըլլալը ըսելով անոր այցելութեան դնաց , անոր ու-

րովայնին մէջ յղացեալ զաւակին խայտալէն հողւոյն սըր-
 բոյ աղբ մամբ իմանալով՝ թէ ի՞նչ շնորհի արժանացած
 է սուրբ կոյսը, ըսաւ. « Ուստի է ինչ այս՝ շէնքի
 ՄԱՅՐ ՏԵՍՈՒՆ ինչ աւելի » (Ղուկ. Ա. 43.) Ասկէց սուրբ
 կուսին Աստուածածին ըսել հետեւին ուրանալու հա-
 մար՝ հարկ է մեզի ցուցնել թէ այն անձը՝ որուն մայր
 եղած էր սուրբ կոյսը, աստուած չէր, որ մարդկային
 մարմին առնելու համար սուրբ կուսին արդանդն իջած
 և անիկա ըստ մարդկութեան իրեն մայր ըրած էր և Եւ-
 րոպայի և Ամերիկայի մէջ բողոքականաց բաւական
 բաղմութիւն մը Տեառն մերոյ աստուածութիւնը կու-
 րանան. մենք մեր նեկայ գրութեան մէջ ասոնց ըսե-
 լիք չունիմք. բայց որովհետեւ երկիւղ կայ որ մեր աղ-
 քէն բողոքական եղողները՝ որ իրենց ձգած եկեղե-
 ցւոյն հաւատքը չը դիտնալով և ի՞նչ ըլլալը բողոքական
 ներքէն սորվելով, թէպէտ ասոնք ալ չեն գիտեր, կու-
 րորէն ասոնց ըսածն ընդունին, որ մը Եւրոպայի և Ա-
 մերիկայի բողոքականներէն լսելով՝ թէ բրթութեանա-
 կան լուսաւորութիւնը ֆրիսաուսի աստուածութիւնը
 ուրանալով կ'ստացուի, իրենք ալ այս գրութեան հե-
 տեւին, յարմար ժամանակին, ասոր ալ հաստատութեան
 վաստերն առջենին կը դնեմք, և կը յուսամք, մեր
 աղբին կրօնասէր ջերմեռանդութեանը նայելով, որ
 երբ բողոքականք այս ուրացութիւնը երևան հանեն,
 մեր աղբի բողոքականք վիսնանակ Տեառն մերոյ աս-
 տուածութիւնը ուրանալու, զոր դաւանելովն է որ
 քրիստոնեայ կոչուած են, իրենց վերջը և աւանց ա-
 ղէկ մը ճանչնալու ընդունած խախտու և օրէ օր մէկ
 մէկ նոր կերպարանք մտնող բրթութեանութիւնն ու-
 րանան, զոր աղէկ մը դիտնալու համար՝ մարդարեա-
 կան արհեստ ալ ունենալ պէտք է, որպէս զի գիտ-
 նան՝ թէ ամիսէ մը կամ տարիէ մը բողոքականութիւ-
 նը ի՞նչ բանի հաւատալու և ի՞նչ բանը հերքելու վրայ
 կը կայանայ:

Մուրբ աստուածածնի՝ քրիստոնէական ընդհանուր եկեղեցիէն Եփեսոսի սուրբ Ժողովէն ալ առաջ կրօնական մեծ յարգանք ընդունիլը և ուրիշ սուրբերէն դերադոյն համարուիլը ցուցնելու համար, դադրեացի Տ. Բիգրա բազմահմուտ կրօնաւորը՝ որ հիմա կարգինալ է, յօդուած մը դրած է, զոր այս տեղ թարգմանելով հրատարակելէ առաջ, սա՛ կը ծանուցանեմք՝ որ եթէ արևմտեան եկեղեցւոյ դիտուն վարդապետներն անհաւատ ըլլային, ինչպէս որ բողոքականք սովորութիւն ըրած են ըսելու, և հաւատալով իրենց արձագանգ եղողներ ալ դատած են, այս մարդը՝ որ պարզ կրօնաւոր մ'էր, կարգինալ չէր կրնար ըլլալ:

Ահաւասիկ Տ. Բիգրային ըսածը.

Օրորացի քով միշտ մայր մը կ'ըլլայ, և երբ օրորոցը սգոյ առարկայ և արեան հեղեղի բռնուած ըլլայ՝ Հռամայի մէջ լացող ձայն կը լսուի. (Մատթ. Բ. 18.)

Նորածին քրիստոնէութիւնը կարմիր ծովու ջրոյն՝ այսինքն, արեան վրայ դրուեցաւ. երեք հարիւր տարի շարունակ արիւն վաղեց, և անմեղայ այս երկարառեւ կոտորածին ատենը՝ իսրայելացիները փրկելու սահմանուած արքայածին աղջիկը ո՛ւր ըլլայը կը փնտռուի. տկարները կը զարմանան, մեր թշնամիները կը ծաղրեն, և թերահաւատներն իրարու կը հարցունեն՝ թէ ո՛ւր է ասոնց մայրը:

Մեր օրորոցը խաչն է. մեր մայրը՝ պահպանութեան հսկող զննուորի մը պէս հաւատարիմ՝ ոտքի վըրայ կանգնած է. խաչին վրայ անշնչացած զոհին պէս անշարժ, դառին հետ մի և նոյն սեղանի վրայ մորթուած. Ասոր ձայնը չը լսուեցաւ Հռաքելայ ձայնին պէս. երբոր “Եղեցի եւ ըսէի բանի բան” ըսելով՝ փրկութեան գործէն իրեն ինկած բաժինն ընդունեց, ամեն ըսելիքներն ըսած եղաւ. ուստի անկէ վերջը ամեն բան լնցած էր:

Եկեղեցւոյ օրորոցը վերնատունն է. Այն տեղ է

իւր առաջին տաճարը , և ինչպէս որ կ'ըսէ Սուրբ Կիւրեղ Երուսաղէմը հայրապետը , անոր բարձր աղօթարանը և երկնից աւելի մօտ վերնագոյն սրբարանը : Եւ յիրաւի , այն տեղ ամեն բան տաճարի մը պատկեր կը յիշեցունէ մեզի , ծունկ չօքած քահանայից շարունակ աղօթքը , սրբուհի կանաչ մտայ յափշտակութեան մէջ , և ասոնց մէջ տեղը և ամենուն աչքին առջև նոյն վերնատունը վրայ կանգ առած ճառագայթաբանկ պատկերը , Առաքելոց թաղուհին Մարիամ :

Ուրեմն , ահա նախ այն տեղ կը դառնամք մեր մայրը , յետոյ աշխարհի տեսարանէն աներևոյթ կ'ըլլայ , նոյնպէս այն ժամանակի մարդոց յօրինած պատմութիւններն ալ , որպէս թէ ժամանակը բաւական արթնցած չըլլար , որ սոյգ առաւօտեան աստղը դիտելու կարող ըլլայ , որպէս թէ աշխարհ ըստ բաւականին մաքուր եղած չըլլար՝ ինքայելի հովիւներուն այս շուշանին հտը տունելու : Հետզհետէ ստուերը վրան կը տարածուի , տատմութենէն խոյս կուտայ ,

ձշմարիտ է որ քրիստոնէական ընկերութեան ընտանեկան պատմութեանց մէջ այս ծածկեալ մօր համար միշտ կը լսօսուի . քանի մի խորհրդական գիտողներ , քանի մի երկրաւոր հրեշտակներ՝ ասոր քայլից հետքը դտան , ասիկա աշխարհի տիրապետելու նախագահ , և մայրական առատաձեռնութեամբ առաջին շնորհները ըաշխող , և Առաքելոց հետ՝ ամեն հեռաւորութեան սահմանները տնցնող , և աւետարանիչներուն հետ մէկտեղ՝ ամեն խորհուրդները յայտնող ըլլալն իմացան . Ի դովերստ յաղթութեան տիրուհւոյն՝ երկար և խորհրդական երգեր բարձրաձայն կը հնչեն , կը լսէք Պատմասի արժիւր , (սուրբ Յովհաննէս Վեհաարանիւր) , Գիօնէօիոս արիսպագային , Գրիգոր Նէոկեսարացին (յքանչելագործը) , արևելեան երգարանները , ամեն ժամանակի մեկնիչները , առանձնութեանց մէջ մտօք առ Աստուած յափշտակեալ անձինքը . Այս

քան հարուստ և արդիւնաւոր ուրիշ պատմութիւն մը չըկայ • բայց ասոր ալ թուղթերը կնքեալ են , և մենք չենք կրնար ամենուն յայտնել : Մեր մօրը յիշատակին պէս վեհ և օրհնեալ ուրիշ մը չըկայ , և ճշմարտապէս ամեն ազգ-անոր երանի՜ կուտան : (Ղուկ . Մ . 48) : Բայց այս ազգերը իրենց վկայութիւնը հետերնին երկինք տարին , և ո՞վ կրնայ այս աշխարհի մէջ անոնց լուսն հասկնալ : » :

Ուստի հիմա մեզի կը մնայ պատասխանել մեր հաւաւակորդներուն , որք մեզի կը հարցունեն՝ թէ եկեղեցւոյ գեղահարա՞յ օրերը ո՞ւր էր մեր մայրը , անոր տաճարները , սեղաններն և տօնախմբութիւնները :

Հոս աստուածային խորին խորհուրդ մը կայ՝ որոյ վրայ մտածել պէտք է , ընդդիմախօսները մէկ դի թողլով : Մարդկային (վերանորոգեալ) ազգին անդրանիկը և ամենէն մեծը՝ նա ինքն սուրբ Յովհաննէս Մկրտիչը՝ բոլոր աշխարհի զարմանաց առարկայ դուռեցաւ Տէրոյմէն • Հաճոյ եղաւ Տիրոջ իւր այս ծառայն մեծցնել , վառաւորել , բարձրացնել • Կարծես՝ թէ ասոր աստուածային բերնէն բառ կը սլակսի ասիկա դովերու : Եւ սակայն դադունի և յանկարծահաս հրաման մը այս իւր յաւաջընթացը մէջ տեղէն կը վերցունէ , որ բանտի մը մէջ ամենուն աչքէն կը ծածկուի , և իւր առաքման փորձոյն այս վերջին մասն ալ խոնարհութեամբ կ'ընդունի : Մէկ խօսք մը՝ անոր միտքը կ'իմացնէ • «*Եմ պարտէսէլ , եւ ինչ պիտեսալ*» : (Յովհ . Գ . 30) : Այս խօսքը Աւետարանին մէջ յիշուած ամեն երևելի անձանց կը պատշաճի , նոր ուխտին վսեմ տնտեսութիւնը կուղէր՝ որ Գլխտոսի սյակիրպուէ ժամանակը ասոնք ամպի ներքեւ մը նային , և երբ որդին Աստուծոյ լուսավայլ իւր հօրա՞յ կողմը ելաւ՝ պէտք էր որ ասոնք ամպի տակ ծածկուած մնային , և անոր մեծվալելուն յաւկը անոր վառաց ճառագայթին մէջ ասոնք մթնած՝ և որպէս թէ ճնշուած ըլլային • և ինչո՞ւ : Վասն զի Աստուած մեծ է և աշխարհ՝ փոքր • վասն

դի Քրիստոս Աստուած էր, և աշխարհս՝ տղայ։ Հեթանոսական պղծութենէն և հըրէուն խանձարուրքէն հաղիւ ապաւանս աշխարհի տղուն պէտք էր նախ Աստուծոյ անունը յօդող զբերը կամաց կամաց հեղեղ վարդապետուն հիւսուածքը թել թել դատել, կրօնական վարդապետութեան կաթմը շիշ առ շիթ ծծել։ Այս ուսմունքն այն ատենն ալ հիմակուան պէս լի, խորին և բազմաբովան՝ իւր ազէն 'ի վեր առատացեալ կը հոսէր, սակայն այս ակին առատութիւնը ամեն մարդ չէր կրնար ճանչնալ։ Նու իրապետները, ծերերը, խորհրդոց տեղեակներն և կատարելութեան հասածները արդի իմաստնոց չափ միայն, և ո՛չ թէ անոնցմէ աւելի գիտէին։ Բայց գաղտնութեան օրէնքը անոնց գիրքը կը կնքէր, և աշխարհի կրթութեան ամենաժանր շահերն ալ հօն կերթալին։

Արդ, եթէ գաղտնի վարդապետութիւն մը կար՝ սրբոց վառաւորութիւնն էր, զոր դիւրին էր կայսերական նուիրադործութեանց և հեթանոսական աստուածացոյցմանց հետ չփոթել։

Եւ եթէ մարտիրոսաց ցուցակին մէջ պէտք էր քանի մի սրբոց անունը ետ մնալ և ծածկուիլ, անոնցն ըլլալու էր՝ որոնք որդւոյ մարդոյ հետ աւելի մօտաւոր ընտանութիւն և մարդկային յարաբերութիւն ունէին, Աւելի պէտք էր՝ որ անոնք մեղմանան, սրպէս զի անիկա աճի։ Ասոր համար է որ այնքան երկար ժամանակ Տեառն մերոյ աղգականներուն պատմութիւնը թանձր մթութեան մէջ մնացած էր, անոր հայրադիրը, նոյն ինքն Աստուածամայրը, սուրբն Յովակիմ, սրբուհին Աննա։ Ո՛րչափ քիչ են այս վեհ անունները հին յիշատակագրոց մէջ, և ո՛րչափ ուշ մնացին ասոնց տրուած պատիւն ու յարգանքը, և արդեօք գոնէ անուննին մինչև մեր օրը հասած է։ (1) Քրիստոսի ըստ մարմնոց

(1) Այս ըստածը սրբոցն Յովակիմայ եւ Աննայի անուններէ-

աղգականները ամենն ալ կրնանք արդեօք գիտնալ և որոշել : Օրինակի համար . ո՞վ պիտի ըսէ մեզի՝ թէ որոնք են Տեառն մերոյ այն աղքատ աղգականները՝ որ Տիրեր կայսեր առջևը տարուեցան , և կասկածոտ կայսրը անոնց խեղճ և աղքատ վիճակը տեսնելով՝ կասկածը վարատեցաւ և սիրտը հանգչեցաւ , Ասոր հակառակ , մարտիրոսաց յարգանքը քրիստոնէութեան առաջին օրերէն սկսուած է : Առաջին պսակաւորին , սրբայն Ստեփաննոսի անունը աստուածային պաշտաման մէջ ամեն օր կը յիշուի : Սրբայն Իգնատիոսի ջարդութեան եղած ոսկորները՝ հռովմէական պետութեան աչքին առջև ծովերէ կանցնին և սրբացուցման բովանդակ պատուով և յարգանքով Յոնիոյ ցամաքը կը հանուին : Սրբայն Պօղոսկարպոսի մարմնոյն մոխիրը դերերմանի մը մէջ ամփոփուած , և ամեն տարի ուխտաւորաց բազմութիւն կուգայ վրան :

Լուգդոնի եկեղեցին իւր յաղթանակ կանգնելուն ծանուցագիրը Եփեսոսի եկեղեցւոյն կը զրկէ , և ծիրանափայլ գրով օր մ'ալ աւելցած կ'ըլլայ երկու եկեղեցեաց տօնացուցին մէջ : Հռովմ՝ Կոստանդինոսէ առաջ ունէր աղօթարաններ , դամբարաններ , կամարներ , միւսիոններ (մուղայիքա) և նկարներ , որ նուիրուած էին 'ի յիշատակ իւր եկեղեցւոյն վկայուհեաց : Նոյնպէս Աղեքսանդրիա , Անտիօք , Երուսաղէմ , Եգեօլա և նոր աշխարհի բոլոր ուղղափառ աղգաց մէջ :

Պէտք էր որ որդւոյն Աստուծոյ անունը թէ՛ երկինք , թէ՛ երկիրս և թէ՛ սանդարամետաց մէջ ամեն ծունր կրկնուէր . պէտք էր որ երկնից բարձունքը հըրեշտակաց խոստովանութենէն ետքը , և աշխարհի մին

րուն համար է , որոց պատմութիւնը կասկածի տակ ձգելով Երոսպացի ըննաբանները՝ անուննին ալ կտրէն յարմարեցուած է , կ'ըսեն :

չե վերջին սահմանները մարտիրոսաց խոստովանութե-
նէն ետքը՝ աւելի դժուարին խոստովանութիւն մ'ալ
ըլլար Գրիստոսի վառացը համար, որ էր իմաստասէր
բուն, օրէնսդէտներուն և կայսրներուն խոստովանու-
թիւնը. իսկ արիօսականներունը՝ իրենց խայտառակու-
թիւն է աւելի՝ քան խոստովանութիւն։ Նիկիոյ ժողովը
Եփեսոսինէն առաջ ըլլալու էր։

Արդեօք Եփեսոս անոր մէջ նորահնար բան մը տե-
սա՞ւ. քա՛ւ լիցի։ Եկեղեցւոյ արեւուն ներքեւ նոր բան
չըլլար. ամեն մեծ և վեմբան՝ մինչև Առաքելոց ժա-
մանակը կը հասնի. ամեն ընդհանուր արարողութիւն
թէ և վերջին ժամանակներս հրատարակուած ըլլայ,
հարկաւ առաքելական ժամանակէն տեսանելի հետք
մը կ'ունենայ. իւր առաջին արմատն այն առնէն է։

Ուրեմն, սուրբ կուսին տրուած կրօնական յար-
դանաց հետքն ո՞ր և՛ են Եփեսոսի ժողովէն առաջ։
Վերջապէս, ահա մեր առարկային հասանք։

Ա.

Այս հետքերը հին յիշատակներու և պաշտաման
ու կրօնական վարդապետութեան մէջ են.

Յիշատակները մարդոց հաւատքին խիստ յայտնի
բացատրութիւններն են։ Վարդապետութիւն սորվեցնող
խօսքերը և կրօնական յարդանք ցուցնող գործերը շուտ
կ'անցնին, և մտքի խորին համադմանը բաւական չին։
Իւր դաւանութեան համար պէտք է վառաշէն տաճար
մը, և հաւատոյ ներդործութեանը համար նիւթական
եկեղեցւոյ մը մեծ վայելչութիւնն աչքին առջև ունե-
նալ։

Հռովմայ մէջ խիստ հին երեք եկեղեցի կան, նո-
ւիրեալյանուն սուրբ կուսին։ Այս եկեղեցեաց հնու-

Թեան վրայ սաստիկ վիճաբանութիւններ եղած են Հր-
ուովմայ մէջ : Արուեստն ալ իւր ժամանակադրութիւնն
ունի , և հիմնարկութեան հաստատագիր չը գտնուած
տանն՝ հնադէտին նշանակած ժամանակը՝ հին արձա-
նադրութեանց հաւասար ապահով է : Մի քանի հնա-
գէտաց վկայութեան նոյեւով՝ Հրովմայ այն երեք ե-
կեղեցեաց առաջնոյն հիմնարկութիւնը մինչև երրորդ-
դարը կ'երէ (1) : Արդ , աւանդութիւն կայ՝ թէ այս ե-
կեղեցին Կայիստոսի օրը շինուեր է , որուն Աղեքսան-
դըր Սևերոս կայսրը քարանձաւ մը շնորհեր է՝ եկեղե-
ցի շինելու համար : Երկրորդ եկեղեցւոյն ճոխութիւնը
կը ցուցնէ՝ թէ Կոստանդիանոսի ժամանակէն առաջ շի-
նուած է : Իսկ երրորդ եկեղեցին Տիրերիոս կայսեր
ժամանակի նշանները կը կրէ , և պատմական յիշատակ-
ներն ալ կը վկայեն՝ թէ ասոր հիմնարկութիւնն այն ա-
տեն եղած է (2) :

Չամբենի կ'ըսէ՝ որ Հրովմայի հնադոյն եկեղե-
ցիներուն մէջ կը սեպուի իրաւամբ ֆօզմէտինօ կոչուած
տեղի սուրբ Աստուածածնի եկեղեցին , և ֆօլֆօլի : Ըսուի-

(1) Յայտնի է որ երրորդ դարը՝ Փրկչին 201 թուականէն
մինչև 300 թուականը անցած ժամանակն է : Կայիստոսի
հայրապետութիւնը 249 էն մինչև 224 տեւեց : Աղեքսանդր
Սևերոսի կայսրութիւնը 208 էն մինչև 235 տեւեց : Իսկ
Եփեսոսի ժողովը գումարեցաւ 431 ին , վերոյիշեալ թուա-
կաններէն 200 էն քանի մը տարի աւելի ետքը :

(2) Սուրբ Աւետարանէն յայտնի է՝ որ Տիրեր կայսր եղաւ
Տեառն մերոյ ծննդէնէն 13 տարի վերջը , և մեռաւ 37 թու-
ւին . ըսել է Տեառն մերոյ համբարձմանէն 4 կամ 5 տարի
ետքը : Վրիստոնէից եկեղեցւոյ մը հիմնարկութեան համար
այս ժամանակը շատ կանուխ է , և չենք կարծեր որ եկե-
ղեցւոյ մը պէտք ունենալու չափ հաւատացելոյ ըսողութիւն
վաստակելու առաքեալ մը կամ քարոզիչ մը Հրովմ դպցած
ըլլայ վերոյիշեալ թուականէն առաջ :

լըն ալ յունարէն Կոթոս բառէն առնուած է գեղեցկութեանը համար : Ասոր հիմնարկութեան վրայ կը կարդացուի՝ որ 201 թուին տտեւները՝ Հռավէննա տաճարներ շինուեցան սրբոյն Թէոդորոսի վկային և երանելի Կուսին Մարիամու պատուոյն 'ի քօղմէտինօ :

Տ'Աթէնքուր կ'ըսէ՝ թէ սիւներուն կարգադրութեանը նայելով այն ժամանակներուն վերաբերիլ կերևի վերջերը եկեղեցիի փոխուած հին մեհեան մը, որ մինչև հիմա կը կենայ Նօշերա, Նաբօլիէն Սալերնօ երթալու ճամբուն վրայ : Մարմարիտներուն գեղեցկութիւնը և խոյակներուն և խարիսխներուն ճարտար շէնքը մէջ գի ձգելով՝ նոյն շէնքին ներսը մտած աստեղհեթանոսութեան վերջին դարերու բազանիք մը տեսնել կը կարծես, կամ մեծին կոռատնդիանոսի առաջին տտեւէն մնացած մկրտարան մը : Այս ալ սուրբ Աստուածածնի նուիրեալ եկեղեցի մ'է :

Ուրնօտօ կ'ըսէ՝ որ Աղեքսանդրիոյ ամենէն հին եկեղեցին Թէոփնաս պատրիարքը շինեց (1) : Մինչև այն տտեն քրիստոնեայները այրերու մէջ կամ անշէն անապատ տեղեր սուրբ խորհուրդները կը կատարէին և կ'աղօթէին : Մենք թէ՛ Ասորոյ քահանայապետական գըրքերէն (կամ ձեռնադրութեան մաշտոյներէն) և թէ՛ արաբացի քրիստոնէից բոլոր պատմութիւններէն ստոյգ տեղեկացած եմք՝ թէ այն եկեղեցին սուրբ Աստուածածնի նուիրուած է :

Եփեսոսի ժողովէն դար մ'առաջ՝ սրբուհի Հեղինէ 'ի պատիւ Տեառն մերոյ և անոր սրբուհի մօրը շատ շէնքեր շինեց Պաղեստինի մէջ : Եւսեբի կ'ըսէ՝ որ այս վեհափառ կայսրուհին շատ ջերմեռանդ ըլլալով առ

(1) Թէոփնասայ պատրիարքութեան ժամանակն է Փրիլի թուականին 288 էն մինչև 300, ըսել է ոչ միայն Եփեսոսի, այլ և Նիկիոյ ժողովէն ալ առաջ :

Աստուած՝ սուրբ Կոյս Աստուածամօր զՏէրն մեր ծնանելը մեծալայելուչ շէնքերով փառաւորեց, և ծննդեան սուրբ այլը ամեն տեսակ զարդերով զեղեցկացոյց: (Եւսեբի: վարք Կոստանդլանոսի . Գ. 43) :

Նիկիոսիոս կ'ըսէ . « Ի պատիւ սրբուհւոյ Կուսին զարմանալի եկեղեցի մը շինեց 'ի Գեթսեմանի, և մարմնացեալ բանին Աստուծոյ մօր պատուոյն շատ շէնքեր շինեց » :

Կոստանդնուպօլսի մէջ՝ սրբոյն Գրիգորի աստուածաբանին տեառնադրած առաջին եկեղեցին, որ «
 ...» ըսուեցաւ, սրբուհի Կուսին անունովն էր: Սուրբ մենուսի վկայութեանը նայելով՝ որուն վրայ կասկածելու տեղի չը կայ, « այն տեղ աստուածային զօրութիւն մը կը յայտնուէր, որով շատ անգամ հիւանդներ կ'առողջանային և շատ ակտեր կը թեթեւային: Այս զօրութիւնը սրբուհւոյն Մարիամն Աստուածածին Կուսին կ'ընծայուէր, որ այս կերպով ինք զինք յայտնելու սովորութիւն ունի: Այս եկեղեցին «
 ...» կ'անուանէին »: Ախորժելի է խորհիլը որ սուրբ հայրապետը իւր սիրելի «
 ...» եկեղեցւոյն մէջ իւր վերջին սրտառուչ հրաժարականը խօսած ատեն աչքը չորս կողմը դարձունելով՝ սուրբ Կուսին բիւղանդեան ոճով նկարուած վսեմ և պարկեշտ պատկերներէն մէկը՝ որոյմով բոլոր արեւելք լեցուն էր, աչքին առջևը պատահիլը իրեն մխիթարութիւն մ'էր:

Եփեսոսի քաղաքի տէր եկեղեցին՝ ուր տիեզերական սուրբ Ժողովը գումարեցաւ, նոյն քաղաքին ամենէն հին եկեղեցին էր, և սուրբ Կուսին նուիրուած սեղաններուն առջև՝ նոյն սուրբ Կոյսն «
 ...» քարոզեցին:

Կապադովկիա գաւառը՝ Բաբե մականուանեալ դիցուհւոյն նուիրեալ Դիանդլիամ լերոն գաղաթը՝ ուսկից բոլոր աշխարհ կը տարածուէր նոյն չաստուածուհւոյն պաշտօնը և խորհուրդները, շատ հին ատեն բն.

րեկինսի բագնին աւերակներուն վրայ սրբուհի մօ-
րըն և կուսի անուանը պատուական տաճար մը շինուե-
ցաւ : Կ'ըսուի՝ թէ ցուխանոս ուրացողին պարսկց վրայ
արշաւանք ըրած ատեն սուրբ Բարսեղ իր կղերով և
բոլոր ժողովրդով հանդիսաւոր թափօր կազմելով հոն
գնաց, և երեք օր պահքով և աղօթքով հոն կեցաւ :
Այս եղած պիտի ըլլայ պաշտօնէի անունով զուրցուած
գեղեցիկ աղօթքին հնագոյն յիշատակը : Պաշտօնէի ը-
սուած հանդիսաւոր աղօթքը՝ որ լատիներէն *Կոնստան-
կ'ըսուի*, լատին եկեղեցին կը կատարէ համբարձման
օրէն առաջ և զատիէն վերջի վեցերորդ շաբթուան եր-
կուշաբթի և երեքշաբթի և չորեքշաբթի օրերը, և
առաջ ծովալ կը բռնեն եղեր . բայց վերջը մտածե-
լով որ զատիկ յինանց մէջ ծով բռնեն արգիլեալ է՝ ծո-
վը վերցուցեր են : Այս պաշտօնէին՝ որ թափօրով կ'ըլ-
լայ, սկզբնաւորութիւնը հինգերորդ դարուն մէջ Գաղ-
ղիոյ Լիոն քաղաքն եղած կը պատմեն հնագէտները .
541 թուականէն վերջը Գաղղիոյ ուրիշ երկիրներն ալ
տարածուեցաւ . իսկ Եւրոպայի ուրիշ գաւառներու
մէջ սկզբնաւորութիւնն աւելի ուշ է : Յունաց մէջ բնաւ
մտած չէ . ուստի սրբոյն Բարսղի հանդիսաւոր թափօ-
րով լեռը երթալը այս պաշտօնաց թափօրին յիշատակ
չը կրնար ըլլալ, այլ միայն օրինակ՝ այս տարբերութիւ-
նով որ Յունաց մէջ այս թափօրը եկեղեցւոյ տարեկանա-
րարողութեանց կարգն անցած չըլլալով՝ եղած օրն ալ
յայտնի չէ . իսկ լատիներուներ յատուկ ժամանակ ու-
նի, և ամեն տարի նոյն օրերը կը կատարուի : Այս
ըսուածին հիմը՝ սրբոյն Բարսղի վարուց մէկ պատմու-
թիւնն է . բայց վկայութիւնը վաւերական չէ, և ժա-
մանակագրութեան նկատմամբ մէջի սխալները տեսնե-
լով ոմանք բոլորովին անհարազատ և ստայօդ կը հա-
մարին :

Ինչ որ ալ ըլլայ, չեմք կրնար առանց ուշադրութեան
անցնիլ այս հին աւանդութիւնները, որ անարատ սուրբ

կուսին պատկերը և սեղանը իբրև քառութիւն կը դը-
նեն այն ամեն տեղերը՝ ուր որ հեթանոսներն իրենց
ամօթարի խորհուրդները հռչակած և ճարտիկ աչքի-
պլոթիւնով աւարկները բռնած էին : Եթէ պատմական
ապացոյցներ ալ չըլլան քրիստոնէական համախօհու-
թեան դբացում մը կայ, որ այս զարմանալի համադի-
պլոթիւնները առաջուց զգալ կուտայ : Ուստի թեթե-
ւան մը համարելու չեմք՝ վերոյիշեալ Գիտադիտմ' իե-
րան վրայ պաշտուած կիւթեզէ դիցուհւոյն մեհեռնին
ուերակներուն վրայ՝ Օդէոն քաղաքի սուրբ Աստուա-
ծածնայ եկեղեցին շինուիլը, Գիցամայր անուանեալ
իսիս դիցուհւոյն մեհեռնին վրայ փարկող սուրբ Աս-
տուածածնի եկեղեցին կառուցուիլը, և հեթանոս
դադլլացի բանաստեղծներուն հռչակած կուսին մե-
հեռնին վրայ, որոյ համար կ'ըսէին՝ թէ կոյս մնալով
դաւաղ պիտի ծնի, Եսրվըր քաղաքին Աստուածածնի
տաճարը շինուիլը :

Խիստ քննարաններ ջանացած են սուրբ Աստուա-
ծածնի ամեն հին յիշատակներուն վրայ կատարած ձգել,
բայց չեն կրցած :

Մեր յօդուածին այս մասին մէջ՝ որ բոլորովին հը-
նախօտական է, միւսիւններ, նկարներ, քանդակներ,
և ուրիշ անօթներու կտորներ և պատկերներ կրնայինք
մէջ բերել, ամենն ալ Եփեսոսի ժողովէն հին ըլլալու
պայմանաւ : Աւելի մանրամասն տեղեկութեանց համար
ժամանակ և միջոց և գրքեր կը պակսին մեզի : Բայց ա-
րուեստին՝ սուրբ կուսին նկատմամբ կրօնական յարգանք
մը ներշնչելու պտրտքը ամեն ատեն կատարուած ըլ-
լալը ցոյցներու համար՝ մեզի կերելի թէ այսքանն ալ
բաւական է : Արուեստը ասոր փոխարէն չնորհ և դե-
ղեցկութիւն առած է, ինչպէս կ'ըսէ իմաստունը . « Ի-
նչեքի զբեկս ճշդ Գո և զի պատի շարհաց ընկալիս 'ի Բլուի Գո և
Բաւիկ ոսկի 'ի պարանոցի Գոմ » :

ծով հոգեւոր կեանքը կը բաշխէ, ամառիս աշխարհականը
եկեղեցւոյն և իւր ընտանեաց ծառայելով մէկ կողմանէ,
ընտանեկան կեանքը կը դարմանէ, և միւս կողմանէ իւր
աղատութեամբն իւր յատուկ հոգեւորական կեանքը
կ'աճեցունէ: Վերջապէս ամուսնացողներն ալ, յետ Սա-
տուծոյ, մարմնական կենաց հեղինակ, հոգեւոր կենաց
ալ նուիրական դործակիցներ կ'ըլլան:

Սմանաութեան առաջին նպատակը ծննդաբերու-
թիւնն է. եկեղեցւոյ որդիք և երկնքի սուրբերը կը
բաղմանան: Այս նպատակը, որուն քրիստոնեաց ամու-
սինք մահն բանէ, առաջ պարտական են ՚ի միասին, եր-
կարդական նպատակներ ալ կը պարունակէ, որ է աշ-
խատութեան տարիներուն քոյր բնիկեր մ'ունենալուն
փափաքը, որուն մէջ չափով արդար փառասիրութիւն
կայ, ծերութեան ատենն ալ օգնական և մխիթարիչ
մ'ունենալ: Վերջապէս, ամուսնութիւնը մեր բնական
կրկն օրինաւոր առարկայն ըլլալով, չար յօժարութեանց
դէմ ալ զօրաւոր դարման մ'է:

Ինչպէս Ս. առաքեալն Պօղոս, նոյնպէս և մենք կը
մեծարենք կատարեալ ժուժկալութիւնը, որ է կուսու-
թիւնը, բայց այն պայմանաւ որ քրիստոնէական բնիկեր-
սիրութեան և առաքինութեան կողմանէ արդիւնական
ըլլայ, և Սատուծոյ փառքն և արքայութիւնը տարա-
ծելու համար դործածուի: Սակայն և այնպէս խիստ
մեծ բացառութիւն մ'է կուսութիւնը, և ընդհանուր
օրէնքին ապացոյց: Կուսութեան վիճակը, որ մարմնաշ-
դեհա և երկրաշնակ հրեշտակի մը պատկերը կը ներ-
կայցնէ աշխարհի վրայ, բարացական բարձրութեամբը
զմայլելի է: Բայց երկնային սրաշաճն վարդ մարդոց
վերադաճեալ կոչումն է: Ամաբխութիւնը, երբ ընա-
կան արդեւքով մը չէ, այլ ազատութեամբ կամաց,
յոյժ դերապանց կոչումն կամ վիճակ կրնայ սեպուիլ:
Բայց պէտք է որ այս կոչումը խղճմաւորութեամբ և եր-
կար աղօթի ք. քննէ մարդ իւր վրայ, և չտա մը փար-

Բ.

ԱՄՈՒՍՏՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԿԱՄԱՌՈՐ ԿԱՄ ՄԵՂԱԳԱՐՏ
ԱՄՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնեայ , կանոնաւոր և երջանիկ ընկերութեան մէջ ամուսինք իրենց կոչումը կը ճանչնան , և հաւատարիմ են անոր . այսպիսի ընտանիքներ բաղմորդի կ'ըլլան ուղիորաբար : Հայրը պատիւ կը սեպէ իրեն շատ մը զաւակներ ունենալն իւր բոլորաիքը , կահնի ծառայն իւր բաղում ստաց վրայ հալարտանալուն պէս :

Այն ժողովրդոց մէջ յորս կրօնի հաւատալիքները թեթեւցած են , մայի և մեղի անձնատիրութիւնը տճեւրով ամուսնութիւնները քիչ և հեռեապէս զաւակները քիչ կ'ըլլան : Աղդի մը կործանման ախտանշանն է ամուսնութեան նուազութիւնը , ինչպէս Հռովմայեցւոց անկման ժամանակներուն վրայ դբող տառաքներ կը տատմեն : Ապականութիւնը արմատացած ըլլալով իմաստուն թագաւորներ որչափ ջանք ըրին , չըկրցան ամուսնութիւնը կանոնաւորել և ազդը բեղմնաւորել . զի այդ ախտը կերպ մը աստուածաւաք պատիժ դարձած էր , ամուսնութեան սուրբ օրինաց դէմ դործելուն համար նոյն և մի չարիքը կը տեսնուի արդի քաղաքակրթեալ կոչուած ազգաց և ժողովրդեան մէջ , որոնցմէ մեր ազգքն ալ զգաւորաբար կ'երևի՝ թէ այս փստով հիւանդացած է , որուն համար է այնչափ ամուսնական տնկարգութիւններն , որ 'ի նախառինս կրօնից ամեն անգամ լրագրաց մէջ կը տեսնուի .

Շատ երջանիկ ենք ընդ հզօր հովանեաւ . մեր կայ

սեր , որ մեծաւ խնամով կը պահէ զմեզ , և չի վարէր այնպիսի պատերազմաց մէջ՝ յորս անհամար երիտասարդաց արխներ կը թափին , հետագայ սերունդներ կ'ոչնչանան , կին և զաւակ անհայր մնալով տառապանօք կը մեռնին : Պատերազմի այս ահագին արհուրաց չէ տուած զմեզ , այլ մանաւանդ ապառ յամենայն կրտսրածէ կը պաշտպանէ , իբրև թէ հոն մը ըլլայինք ոչխարաց՝ որուն հովիւն ինք է , իսկ տէրը Աստուած : Աստուծմէ և թագաւորէ այսպէս պաշտպանեալ վիճակի մէջ ինչ անաանելի ամօթ է մեզի ամուսնութեան մէջ զեղծանիլ , անզաւակիլ :

Արարիչն Աստուած երբ մարդն ստեղծեց , ո՛չ միայն մեր նախածնողաց , այլ նաև անոնց յետագայ սերնդեան ալ այս վճռական հրամանն ըրաւ . « անցէ՛ք և բազմացա՛ր » : Ասկէ աւելի յայտնի և պարզ հրաման կրնայ ըլլալ : Սուրբ գրոց այս համառօտ՝ միանգամայն և ըզմայելի խօսքին՝ եթէ քառաթիւն վնասուել պէտք ըլլայ , ընտթեան օրէնքը յայտնի կը վկայէ : Աստուած այն օրէնքը իւր ընդհանուր արարչապարծութեան խորին օրէնքն ըրած է , և արարածոց անհամար տեսակներուն ամենուն վրայ տիրացուցած է :

Անցէ՛ք և բազմացա՛ր » աստուածային հրամանը մեր ներքը եղած խոր և բռնադատ բնազդումն է , նշանաւոր բոցն է անշիջանելի հրոցն , որ 'ի մեզ . բոց , աւաղ , փոխանակ սուրբ պահելու դոյն , խիստ շատ անգամ կը պղծեմք , որուն անունը սէր է :

Աղատութիւնն իսկ , զոր Աստուած տուած է մեզ , նոյն իսկ բարոյական օրինաց առջև , որ գէս զի մարդուն հնազանդութիւնը չբռնաբարուի , և գերի չըլլայ , աղատութիւնը , որ կայ ու կը կենայ , մանաւանդ երբ Աստուծոյ շնորհքը անոր օգնութեան առնենք , մինչև իսկ աղատութիւնը կրսեմ ամուսնութեան այս հարկին տուլի շատ սեղմուած է :

Համառօտելով խօսքնք . ո՛չ ապաքէն անցէ՛ք և բազմացա՛ր » :

ճաշարս և աստուածային հրամանը զօրութիւն ընելու համար է՝ որ Աստուած կանանց գեղեցկութիւն և հրապուրիչ զօրութիւն մը տուած է։ Աւագ, սկզբնական մեղքը պատճառ եղած է կնոջ անմեղ հրապարկները ՚ի չարն փոխելու։

Կինը հիմայ ալ կը տիրէ Էրկան, և այս տէրութենէ բնն մը չէ կորսուած, բայց մնոր անաշխն գեղեցկութեան կնիքը անցայտ եղած է, և ասոր համար անհեղձ և քաղաքարս օրէնքին յարգը բնաւ չէ մնացած։

Խօսքս, ինչպէս յայտնի կը տեսնուի, առանց ժողկալութեան և մղի կամօք եղած ամբարձեան մը չէ։ Ամուսնացեալք, բոտ բանի Աւարելոյն երկուստէք համար լեռմէ կրնան առ ժամանակ մի գաղարկիլ յամուսնութենէ, բայց մուսալու չեն Աւարելոյն հեռու ետլ խօսքը՝ որ կ'ըսէ. « Բերսին ՚ի Բնի Բարսին »։

Ամուսնութեան մէջի սղտա ժողկալութիւնը բնաւ արդարանալի չէ՝ երբ պատճառն անձնութիւնն և ո՛րիչ անատիւ տառապանքներ են։ Ի սէր Աստուծոյ և ՚ի սէր հոգեւոր կատարելութեան եղած՝ գաղարկունքէ ՚ի զատ ուրիշ ինչ պատճառաւ որ ամուսնացեալք ժողկալեն, մեծ մեղք են. բայց արձակ ժողկալութիւնը մեծամեծ վտանգներ կը բերէ ամուսնացեալ մէկուն կամ մէկային, և չատ անգամ երկուքին համար ալ միանգամայն։ Ասորքն Պօղոս չը հրամայէ զատ կ'արգելու ալ այս բանը։

Երկու բան կայ որ խիստ տուելի է. մէկ մը ասանց սիրայ ամուսնութիւնը, մէկ մ'ալ յատուկ դիտմամբ և կամաւ ամբարձեան կամ անտարբերութիւն պահելու համար եղած ամուսնութիւնը։

Գ.

ԹԵ՛ ԽԻՉԱՓ ՉԱՐԱԳՈՅՆ Է ԴԻՏՄԱՄԷ ԱՄԼՈՒԹԻՒՆԸ՝

«Իճեցէ՛ք և Բաղճադարանէս տատու ամային օրինաց զանցա-
ռութեան արէտայլի հետեւանքները՝ որ ազդի մ' ընդհա-
նար սերնդեան կրթնասէին, լացատրեցինք: Հիմնոյ ցցներ
հարկ է հաւ արէտայի հետեւանքներն ալ՝ որ'ի մասնաւորի
ընտանեաց միաստկոր են, սրան թէ՛ կորդուսըսթիւթիւ-
նը կը խանդարէ՝ և թէ՛ անախտութիւնը: Եւ յօգուտ մ'ա-
հատարակ ազդի մը կամ մասնաւորապէս ընտանիքի մը
մէջ որջացած դիտամբը ամլութիւնն պահելու ակտին
վրայ է: Կամուսնանան, բայց շատ զաւակներ ունենա-
լէ կը վախնան, հարարութեամբ և մեղկութեամբ ան-
ձնդիւրութեան հաշիւներ կ'ընեն, սրպէս թէ իրենց
ծնած զաւակին տատուածը իրենք են, և թռչնոց ձա-
ղերը հողացող վերին Նախախնամութիւնը իրենցմէ յա-
ռաջ եկած այս պատուական սրարածներուն վրայ հող-
լունի: Բայց ս'ըջտիւ անդամ պատահեր է՝ որ իրենց նը-
կատումները սուտ ելեր են, և մարդկային խնամու-
թիւնը քանի՛ անդամ տատուածային խնամութենէն
հալածուեր է:

Նախ և յառաջ՝ եթէ մէկ զաւակ ըլլայ տան մէջ՝
որոյ դատարարակութիւնը իբր թէ աւելի դիւրին կ'ե-
րեւի քան թէ շատուր զաւակներունը, ծնողական սէրը
զաւակին դատարարակութիւնը պիտի ազդեանէ կարգէ
դուրս յորդեղով և ծայրայեղութեան դիմելով, որովհե-
տե սէրը շատի համար ըլլալով՝ բնականաբար մէկի
վրայ չընդհար առանց միտաի ամբողջութիւն: Ո՛ր ընտա-
նեաց մէջ որ մէկ է զաւակը, ծնողք իրենց ամուսնա-
կան միութեան այն լարակ նըրաթիւը չէ՛ թէ կը սիրեն,

այլ կուռքի տէս կը պաշտեն : Տղայն որ այսպէս պաշտուելով և շխտապաշտելով կը մեծնայ, ո՛չ ինայող կ'ըլլայ և ո՛չ աշխատասէր, որք դաստիարակութեան առաջին պայմաններն են : Տղայն միշտ վարկ մ'ունի թէ ծնողք չեն համարձակիր զինքը կշտամբել, ոչ ալ իրեն հրամայել : Ենողաց դպրանքը, քաղցը խօսքերը, գոհութեան ցոյցերը և պաշտելները, որ իրեն կ'ըլլան, իրմէն բոլորովին կը վերցունեն ընտանեկան համակրութիւնը : Տան կուռք մը կամ թերութիւն մը կը գործունեն զայն ծընողք, ուստի ինքն ալ գեր 'ի վերայ իրաւունքներ սխալ սահանջէ իրենցմէ : Այս ընտանի ձեռակերտ առաւանձը պիտի սահանջէ որ ամեն բան, մինչև անգամ ծնողաց իշխանութիւնն և արժանիքը իրեն զոհ մատուցուի :

Ի՞նչ պիտի ըլլայ արդեօք՝ երբ այս տատաւած պեպղը զաւակը երկտասարդ լինի. առաջունն սղայալ կան աննահանջելի հաճոյքներուն տեղ աւելի ծանր և վատնգաւոր պահանջմանքներ սխալ չընէ :

Թերևս պիտի ուզեն այն ատեն ծնողք՝ որ արդէն կուրուսած աղիւսցութիւննին նորէն ձեռք անցունեն, լայց ժամանակը անցած պիտի ըլլայ : Պիտի ստիպուին այն առին խեղճ ծնողք ամեն բանի զիջանիլ և ամեն բան յանձն առնուլ : Գուցէ նոյն իսկ իրենց տանը մէջ չարաչար սխալ ներդրին և տառապալին իրենց սիրելի զուակին ձեռքէն, իրենց ձեռքովը չինած ահապին լծոյն ծանրութիւնը սխալ տանին, և ուրիշ բան չըստի կարենան ընել՝ լայց եթէ իրենց ամբթը արտասուօք քաւել : Սակայն ո՛չ յանցանքը գարմանելի է և ո՛չ քաւութիւնը օլ տողար :

Վ Ո Ս Փ Ո Ր Ի

Ա Ն Ք Ղ Ն Ե Ր Ը

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԷՋ ՊԱՏԱՀԱԾ

Ե Ղ Ե Լ ՈՒԹԻՒՆ ՄԵ

Ա.

ՈՐՍ ԲԱԶԷԻՑ

Տրապիզոնի ընդարձակ և հիւրամեծար պալատին մէջ այսչափ նշանաւոր հրաւիրելոյ բաղմունքիւն եկած չէր . այնչափ ցնծալից աղմուկ լսուած չէր այն որահնէրուն մէջ՝ ուր վառվառն խօսակցութիւններով կ'զբօսնուին հրաւիրեալք , այն պարտէզներուն մէջ՝ ուր նուագածուք իրենց նուագարանները հը հնչեցունէին , և այն հրապարակներուն մէջ՝ ուր սիգաքայլ երիւարաց վըրնջիւնները , շանց հաջումներն և որսորդաց փողերուն ձայները իրար խառնուած՝ խիստ ներդաշնակաւոր աղաղակներ կը ձևացունէին , իւրաքանչիւր վայր-

կեան, հրաւիրելոց նոր խումբեր կուգային՝ իրենց քա-
րողներով, ծառայներով և մանկլաւիկներով։ Պալատին
սպասաւորները հրաւիրելոց անունները հարցուցած ա-
տեն՝ կը զարմանային, որովհետեւ կամ թագաւորի և
կամ մեծ իշխանի անուն կը լսէին։ Ճանապարհորդ-
անմիջապէս իրենց յատկացեալ բնակարանը կը տարու-
էին, ուր հանդչելնէն և փայլուն ու երփնազարդ ըզ-
դեստներ հանդներնէն վերջը՝ ընդունելութեան սրահը
կը մտնէին, որոյ դրան առջև դաւիթ կայսրն ոտքի
վրայ կեցած՝ անձամբ իւր հիւրերը վայելուչ քաղաքա-
վարութեամբ կ'ընդունէր։

Հետեւեալ օրը դաւիթ կոմսենոս 'ի պատիւ իւր
հիւրերուն՝ Ողիմպեան լերան անտառաց մէջ բաղէից
որսին խիստ զուարճալի տեսարանը պիտի ներկայացնէր։

Այս որսին պատրաստութիւններէն և հրաւիրելոց
արտօրանքէն կը գուշակուէր՝ թէ այն ատեն որսոր-
դութենէ զատ ուրիշ և ոչ մէկ զրօսանք այնչափ ուժ-
գին հրապոյր չէր ներշնչեր։

Խնջոյից ժամը՝ ո՛ր ատեն կայսեր բոլոր կոչնական-
ները մէկտեղ պիտի ժողվուէին, մօտեցած էր, երբ
թիւրքմէն հեծելոց գունդ մը, ոմանք բուն ձիոց վը-
րայ, ուրիշներ ալ երկայնոտն ուղտերու վրայ նստած,
չտապաւ յառաջեց և ընդունելութեան հրապարակին
մէջ կանկ առաւ։ Երիտասարդ մը՝ զոր իւր ընկերները
յոյժ կը յարգէին, արագութեամբ ձիէն վար նետուե-
ցաւ, որուն երասանակը մանկլաւիկ մը բռնեց։ Ետոյ
օտարականներն ընդունող պաշտօնակալին կողմը դառ-
նալով՝ խմացուց անոր՝ թէ իւր անունը Էշէրիֆ է։

Պաշտօնակալը խոնարհելով առաջարկեց երկտա-
սարդին որ հրաւիրելոց յատկացեալ բնակարանն երթան՝
որպէս զի ճանապարհորդութեան միջոցին իւր զգես-
տուց վրայ նստած փոշին մաքրէ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Էշէրիֆ, փոշին բնաւ պա-
տերազմողին անպատուութիւն չը բերէր։ այս փոշին

մօրեղբորս պիտի ապացուցանէ՝ թէ ես աճապարանօք հոս եկած եմ :

Հեծեալը՝ որ ասիական քաղաքակրթութեան նըրբութիւններն արհամարհող, կամ մանաւանդ չը գիտցող կ'երևէր, խիստ պարզ զգեստ հագած էր : Մ'աչկեղէն բարձր զլխարկ դրած էր . դօտույն մէջ կեցած զէնքերն աւելի օգտակար քան վայելուն էին : Բայց իւր վարմանց ձևէն և հայեցուածոց հպարտութենէն կը ճանչցուէր թէ երևելի ազգատոհմէ էր . շրթունքը բարեձև և աչքերը հրադայտ էին : Այս պարզ և կէս վայրենի մարդը զօրաւոր կ'երևէր :

Էշէրիֆ 'ի սկզբան պաշտօնակալին ետեւէն գնաց . բայց հազիւ թէ գաւիթը հասաւ , մէկ մ'ալ յանկարծ սրահը նեղուեցաւ . հրաւիրեցոյ մէջէն ճամբայ բանալով և արագութեամբ դէպ 'ի կայսրը գիմեց :

Հրաւիրեալը զարմացան՝ երբ իրենց պէս շքեղ չը հագուած և չը զարդարուած երիտասարդն անկիրթ կերպով մտաւ . հետաքրքրութեամբ վրան կընայէին, իրարու հարցունելով՝ թէ արդեօք Դաւիթ ինչպէս պիտի ընդունի զինքը՝ բայց ախչեցան , երբ տեսան որ կայսրն երիտասարդը սիրով և գորովանօք դրկեց :

Յետոյ իւր աղնուական հրաւիրեցոյ կողմը դարձաւ և երխասարգն անոնց ներկայացնելով ըսաւ .

— Ստիկա քեռորդիս է , Ուղուն — Հասան իշխանին տղան և իմ ամենասիրելի Սարա քրոջն թուր :

Կայսեր այս խօսքերուն վրայ՝ բոլոր հրաւիրեալք Էշէրիֆի քով գալով՝ սկսան պատուել և մեծարել զստիկա . 'ի սկզբան վայրենի և անկիրթ համարուողը՝ ամենուն սիրոյն առարկայն եղաւ :

Էշէրիֆ՝ կայտառ երիտասարդ , Բիւղանդիոյ և Տրապիզոնի արքունեաց մէջ գործածուած ճարտարախօսութենէն զուրկ էր . կոմմենտսեանց պալատին մէջ երեցած շապլութիւններուն վրայ կը զարմանար . անկարելոր բաներն ատող , ստոյիկեան և խիստ պատերազմա-

սէր էր :

— Շնորհակալ եմ ձեր առ իս ցցուցած սիրոյն , և սաւ , Աբօսթօյի անուն յոյն երիտասարդի մը՝ որ պալատին մէջ մեծարոյ էր , սակայն ակորժակով և սովորութեամբ ձեզի քիչ կը նմանիմ : Այս պալատին մէջ ինձի ամեն բան տարօրինակ կ'երևի : Թիւրքմէնաց վըրանին տակ պարզ կենաց սովորած ըլլալով՝ ձեր չքեղութեանց վրայ կը զարմանամ՝ առանց զանոնք վայելել յանկալու : Մինչև ցայսօր մեր գլխաւորներուն ազատ կեանքովն ապրած եմ՝ հայրենեացս վայրենի ազատութիւնը սիրելով և օրերս պատերազմական հրահանգաց մէջ անցունելով և ամենէն մեծ հաճոյքներս կատարի ձիեր զսպելու մէջ գտնելով : Թիւրքմէն երիտասարդաց և ոչ թէ վեհապետի տղայի պէս հագնուած եմ : Սակայն ձեր անկեղծ սիրոյն փոխարէն , կրնամ ձեզի օգնել , զէնք գործածելու յաջողակ եմ :

— Ուզուն — Հասան իշխանը չը կրցա՞ւ ձեզի հետ գալ :

— Ծանրակշիռ գէպքեր արդիւնցին զինքը գալէ . թերևս իմ գալս իրեն օգտակար ըլլայ . պահանջեց որ այս որոտըղութեան դամ , և իմանամ՝ թէ ի՞նչ տարբերութիւն կայ մեր և այն իշխաններուն՝ թագաւորութեանց մէջ՝ զոր Եւրոպա իւր գլխաւորեամբք լուսաւորեց և քաղաքակրթեց :

— Լա՛ւ , ի՞նչ աղքեցութիւն ըրաւ ձեր վրայ Տրապիզոնի տեսքը , հարցուց Աբօսթօյի :

— Շուարած մնացի . միահարթ պատշգամներու վրայ բարձրացած փառաւոր շէնքերը , աշտարակներուն և զանգակատուններուն սրածայր գագաթները , լայնանիւտ և ոսկեհաճանչ գմբեթները , այն պարտէզները՝ որոց մէջ գտնուած բարձրաբերձ նոճեաց և կաղամախեաց խրոխտ գագաթները մինչև յամպս կը բարձրանան , գեղեցկաշէն դուռները , ամրակառոյց պարիսպները , անամպ երկնքի մը պայծառութիւններն ,

այս ամենը մտացս խոր տպաւորութիւն ըրին : Այս վայր-
կենին՝ արուեստից հրաշալիքները հազար ու մէկ ձեւե-
րու տակ կ'երևին ինձի , միւսիոններուն հարստութիւն-
ները , մարմարիոններուն ողորկ շքեղութիւնն և անա-
դախառն պղինձներու դեղեցկութիւններն ինձի մտա-
ծել կուտան՝ թէ նիւթոյ մէջ մեծ դօրութիւն մը կայ :
Սակայն ազէկ չեմ հասկնար զգեստուց և մետաքսեայ
ոսկեհումն հիւսկէններու վառաւորութիւնը , մա-
նեակներուն , ճարմանդներուն , դարդամանակներուն և
նոյն իսկ ձեր զինուոց շքեղութիւնը : Ըստ իս , մարդիկ
միայն կանացաբար զարդարուելով կանացի բնութիւն
կառնեն :

— Թերեւս իրաւունք ունիս , պատասխանեց Սբօս-
թօլի Ժպտելով , բայց ինչպէս որ ձեր թափառական վը-
րաններուն տակ պարզութիւնը վայելուչ է , նոյնպէս
ալ ձեր պարսաւած շքեղութիւնը հոս հարկաւոր է :
Կայսրութեան մ'անհող հպատակներն երբեք խիստ
տէր չեն ընդունիր . կուզեն՝ որ իրենց տէրը յօտից ցը-
ղլուխ ոսկեղէն զարդերով և բոցաճաճանչ մարդարիտ-
ներով ծածկուած տեսնեն , ճիշդ այնպէս , ինչպէս կ'ե-
րազենք զՍատուած իւր վառաց մեծութեան մէջ :

— Մեր մեծութիւնը , ըսաւ Էշէրիֆ , մենք՝ որ
թիւրքմէն ազատ իշխաններ եմք , մեր անձնական քա-
ջութեան և մեր հպատակաց վրոյ ունեցած հայրական
խնամոց մէջ կը կայանայ : Թիւրքմէն երիտասարդու-
թիւնը զիս կը դովէ , վասն զի դիտէ՝ թէ ազնիւ , քաջ
և ուժեղ եմ , և մետաքսեայ մարդարտաղարդ հան-
դերձ հագնող գլխաւորը կը մերժէ :

Այս միջոցին երկու երիտասարդաց խօսակցութիւն-
նրն ընդմիջեցաւ՝ խնջոյից ժամը զարնուելով :

Էշէրիֆ կերակրոյ առնէ Սբօսթօլիէն հեռի գըտ-
նուեցաւ . բայց շատ չը ցաւեցաւ անոր հետ ըրած խօ-
սակցութեան թերը խղելուն վրայ , որովհետեւ Սկաթօ-
սի քով նստած ըլլալով՝ որ յունական կղզւոյ մը իշխա-

ներն էր, եւ որուն Դաւիթ մեծ յարգանք և պատիւ կուտար, անոր հետ ալ կրցաւ աղէկ նիւթերու վրայ խօսիլ:

Էշէրիֆ զարմացաւ կերակրոց և դինեաց առաւ տութեան վրայ, առանց անոնցմէ հրապուրուելու. այս անհնարին նրբութիւնները ստրկութիւն կը համարէր:

Կտոր մը որսի միս և անոյշ գինւոյ բաժակ մը բաւական սեպեց իրեն. միւս սկաւառակներն առջևէն վերցնել տուաւ առանց անոնց դպչելու:

Սակայն մեծ վիտարինութիւն մը վերապահեալ էր իրեն: Երբ կոշնականք սեղանէն ելան, սրահի մը դռաները բացուեցան, և կայսեր հիւրերն այս սրահին ծայրը Հեղինէ Կանդաքուղենոս, իւր կինը տեսան դահի մը վրայ նստած և իւր որդւոցմէ շրջապատուած:

Դաւիթ իւր քեռորդւոյն ձեռքէն բռնելով՝ կայսրուհւոյն քով գնաց և ըսաւ անոր.

— Սյս երկտասարդը մեր արիւնէն է, սիրեցէ՛ք ասիկա՝ ինչպէս որ կը վայլէ:

Երկտասարդն իւր մօրաքեռ. ձեռքը համբուրեց. յետոյ աչքերը վեր վերցունելով կայսրուհւոյն վրայ նայեցաւ լի սիրոյ զգացմամբ:

Հեղինէ Կանդաքուղենոս տակաւին իւր չնաչխարհիկ և զմայլելի գեղեցկութիւնով կը փայլէր. բայց արտաքին տեսքերու՝ որոցմով օժտեալ էր, յարգ և կարեւորութիւն չէր տար: Իւր ամենամեծ զարդն՝ իւր որդիքներն էին. եօթն մանչ սղայ և մէկ ալ աղջիկ ունէր, որ Սննա իշխանուհի կը կոչուէր:

Հեղինէ՛ իւր չքնաղ գեղեցկութեամբ և վայելչաձև մարմնով աւելի հուովմայեցի խիստ տիկնոջ մը կը նմանէր, քան թէ պերճասէր Դաւիթի ամուսնոյն: Քրիստոնէութեամբ զարդարեալ՝ Կուռներէ մ'էր. (1) Ժրա-

(1) Կուռներէ Սիիպիոն (Պոպպիոս) Ափրիկեցի. Կրտսե-

գլուխ կին մը՝ այս բառին վսեմ և աստուածաշունչ դրոց իմաստովը ։

Էշշէրիֆ կայսրուհին տեսած ատեն՝ առաջին անգամ իմացաւ մէկ կնոջէ ծնած ընտանեաց օրբութիւնը , և այն կնոջ՝ ամուսնոյ մը սիրոյն առարկոյ ըլլալը ։ Հեղինէին դէմքը երկայն ատեն դիտելէն վերջը՝ հայեցուածը Սննա իշխանուհւոյն վրայ յառեց ։

Իշխանուհին իւր մօրը չէր նմաներ , միայն անոր պէս գեղեցիկ էր առանց վեհանքն ըլլալու , ծաղրածու և աչքերը հրացայտ էին ։ Իւր պաճուճանքը Հեղինէի զգեստուց սլարգութեան չէր համապատասխաներ . Սննա ոսկեճամուկ դիպակներ հագած , վրան նայողին աչքը կը շլացունէր , և իւր խարտեաչ մազերը ճաճանչաւոր մարդարիտներու շարքով զարդարուած էին . Թիւրք մէն երիտասարդն իւր մօրաքեռ աղջիկը դիտած ատեն՝ զարմացաւ անոր գեղեցկութեան վրայ . Չք կրցաւ գուշակել թէ Սննա ժպտելով իւր բըդէ և կաշիէ հագուածը կը ծաղրէր . չիմացաւ՝ որ իշխանուհին զինքը միւս չքեղազարդ իշխանաց հետ կը բաղդատէր ծաղրելու

րոյն աղջիկին եւ Գրակըոսեանց մայրն էր , Տանս եւ երկու օրդուով որը մնալով ինք զինք անոնց գոատիարակութեան նուիրեց . Այս բազմաթիւ ընտանիքէն միայն մէկ աղջիկ , որ Եմելիանոս Ակրայիւնի հետ ամուսնացաւ , եւ Թիպէրիոս եւ Քաթոս Գրակըոս անուն երկու մանչ աղայ մնացին , երկուքն ալ խելքով , քաջութեամբ եւ իրենց ողբերգական մահով հռչակաւոր ։ Կուռնելիէ այրական ընտրիւն եւ մշակեալ միտք ունէր . մնացած զաւակները մեծ խնամքով կըրթնցնէ . կանուխէն հասարակաց բարւոյն եւ փառաց ու մեծամեծ ձեռնարկութեանց սէրը ներշնչեց իրենց . Կը պատմուի թէ օր մը կին մը Կուռնելիէի առջեւ իւր ականակապ զարդերը հանելով իրենց ցեւեր է . պահանջեր է՝ որ ինքն ալ իրենները ցուցնէ . Կուռնելիէ իւր զաւակները ներկայացընելով կնոջ՝ ըսեր է . « Ահա ասիկ է միւսականապ զարդերս » ։

նպատակաւ :

Ուզուն— Հասանի որդին՝ իւր երկոսասարդական զարմացումէն գրաւուած , ինքն իրեն հարցուց՝ թէ արդեօք Սննա կանգաքուղենոսի ամուսինը ո՞ր երջանիկ մարդը պիտի ըլլայ . և իւր սրտին խորէն աւելցուց .

— Ե՛ս պիտի ըլլամ :

Սյս պարզ և միամիտ երկոսասարդին զգացումներն իսկոյն զօրացան , իւր մօրաքեռ աղջկան վրայ զգացած յանկարծական սէրը սաստիկ աղդեց իրեն , և իւր հօգին ու ապագայն իշխանուհւոյն ձեռքին տուած համբուրին մէջ դրաւ :

Իշխանուհին բան մ'ալ մտքէն չէր անցուներ , և երեկոյեան ակումբին մէջ այս երկչոտ և գոռոզ երկոսասարդին վրան անդամ չընայեցաւ , անոր կարեւորութիւն չը տարով :

Իշխանուհին թեթեաքարոյ և անափառ ըլլալով՝ Հեղինէ կայսրուհւոյն կանայի առաքինութիւնները կը պարտաւէր ,

Հետեւեալ առաւօտուն՝ պարաւորն մեծ հրապարակը կը թնդար որսի պատրաստութեան ազաղակներէն , արքունի թամբեալ ձիերէն , պարանի զարնուած բարակներէն , գլուխնին ծածկուած բաղէներէն և ծառայներու անթիւ բազմութենէն :

Հրաւիրեալք՝ սանդղոց երկայնութիւնը , բակերուն և դեռնայարկերուն մէջ կը ճեպէին իրենց մանկլաւիկներուն և ղինակիրներուն զանազան հրամաններ տալով :

Ելլէրիֆ առանց ասպատանի թամբին վրայ նետուելով՝ եկաւ վայելչութեամբ մեծ սանդղակին գիմաց կեցաւ , որուն ամենէն վարի ստալճանին վրայ Հեղինէ կեցած էր :

Կայսրուհին կանխատեսութեամբ և մեծ խնամք իւր որդւոց սպառազինութեան հսկեց , սրոց չորս երէցները դեռ առաջին անգամ որսի պիտի ելնէին . երիւթարաց կատարութենէն զարհուրելով , դանդաճա-

ւանդներն ու սանձերը կը քննէր . կը դարհուրէր մտածելով որ իւր տղայքները վտանգի պիտի ենթարկուին . և սակայն գողտրիկ հպարտութիւն մը կզգար ներքսապէս , որովհետեւ անոնք առաջին անգամ աղնուական հրաւիրելոյ ընկերութեան մը մէջ զէնք պիտի գործածեն :

Կայսրուհին իւր որդիները ուրախ զուարթ ձիոյ վրայ տեսնելով՝ փնտռեց մէկը՝ որուն յանձնէ երիտասարդ իշխանաց խնամակալութիւնը . զէշշերիֆ տեսնելով՝ անոր մօտեցաւ և ըսաւ .

— Որդւոցս վրայ հսկէ՛ , զանոնք քեզի կը յանձնեմ : Հազիւ թէ այս բառերն արտասանեց , և ահա բոլոր փողերը մէկ տեղ հնչեցին , և որսի ծառայները , բազմութիւն՝ ահագին բանակի պէս , սկսան հրապարակին առջևէն կարգաւ քալել :

Նախ երկու հազար ձիաւոր բազէկալք երևցան . յետոյ հնդեհասան խումբի բաժնուած երեք հազար բարակապանք . ասոնց ետևէն անառապահներն և ուրիշ որսորդաց անհամար բազմութիւն մը .

Լուիկ մնջիկ կանոնաւոր քայլով կը քալէին . միայն այս բազմութեան տեսքը՝ որուն գիւլթական տեսարանը ոչ ոք կրնայ նկարագրել , անպատուում ցնթութիւն կազդէր . էշշերիֆի որսորդութեան բնագիւղները կամաց կամաց կ'արթնային . որչափ սեղանոյ և հանգերձի շուայլութիւնը կը պախարակէր , այնչափ ալ այս կայսերական որսոյ համար եղած մեծամեծ պատրաստութիւնները կը դուլէր :

Յանկարծ պօռալու ձայներ լսուեցան . բարակներն և բարակապաններն երևցան բազէկալներէն վերջը :

Ծառայները՝ դօտիով սեղմեալ յագջող զգեստներ հագած , և քալելու ու վազելու համար զոյգ զոյգ շարուած էին :

Իսկ շուները ծիրանեգոյն կերպասներով ծածկուած , և վղերնուն վրայ ազնիւ քարերէ մանեակներ կախուած

էին .

Էշէրիֆ հեծած ձին մորակեց , և սկսան որոտ դաց , բաղէկաներուն և բարակապաններուն բաղմով թիւնը վաղել :

Վայրկեան մը զիրար գտնել և ճանչնալ անկարելի եղաւ . որսորդները փութորկէ բռնուեցան . երբ Տրապիզոնէն դուրս ելան և դաշտին մէջ մտան՝ միայն այն ատեն Էշէրիֆ իւր մօրքրոջ որդիքները տեսաւ , որք կայսեր քովէն ձիերնին կը վաղցունէին . անոնց վրայ ապահով ըլլալէն վերջը՝ սկսաւ զԱբօսթօլի փնտռել , բայց անմիջապէս իւր մօտը տեսնելով զանիկա՝ ըսաւ անոր .

— Ի՞նչ գեղեցիկ է , ի՞նչ գեղեցիկ ,

Այո՛ , շատ գեղեցիկ է , պատասխանեց Աբօսթօլի . սակայն ծերոց ըսածին նայելով , այս որսը՝ Պայէզիւս Աին եւրոպացի գերեաց առջև կարգած մեծահասակ որսէն շատ տարբեր է : Հովտէն անցնելէն առաջ՝ կըրնամ ձեզի պատմել թէ ի՞նչ գէպքեր Ասիա բերին այն նշանաւոր մարտիկները՝ որոց յիշատակն Եւրոպա իւր վառաց յիշատակարաններուն մէջ անջինջ կը պահէ .

— Մտիկ կ'ընեմ , ըսաւ Էշէրիֆ , մտիկ ընելը սորվել է .

— Գիտէք , ըսաւ Աբօսթօլի , որ խոր և անբժշկելի ատելութիւն մը միշտ հպարտ Սուլթանները Յոյներէն և Լատիններէն զատած է : Հունդարիա , Բօլժոնիս վենետիկ , Ճենովրա և Թիւրքմէնիստան , որոյ վրայ կը թաղաւորէք , իրենց անձնական ազատութեան սիրով վառեալ՝ միշտ ոտք ելան Մէհմէտի որդւոց դէմ պատերազմելու համար : Այո թուականին , Սիգիսմունդ , Մաճառաց թաղաւորը Դադղիոյ և Ալպանիոյ հետ դաշնակցած էր . ուրիշ աղքեր՝ որք իրեն խոտացած էին օդնիւ խոտուումին դրժեցին : Կարողա՞ք զուարթեալ զած օր մը՝ Հունդարիա եղող իւր եղբորը անհամար զորաց բանակ մը ղրկեց՝ Էօ և Նեւերս կոմսերուն և Անբրիկոն Յովհաննէսի , Պուրկոյնի դքսին որդւոյն հրամանատար .

բութեան ներքեւ : Մինչև Նիկուպօլսոյ պարիսպներուն տակ տարածուած հովտին մէջ՝ Գաղղիացիք և Ալլանիացիք մեծամեծ քաջութիւններ ըրին, սակայն դարձեալ երկու կողմն ալ իրարու հետ վարնուեցան : Եւրոպացիք նորէն յաղթող հանդիսացան, որովհետև պատերազմին դաշտին մէջ ինկած օսմանեան դիակներուն թիւն անհամար էր : Գերի բռնուած օսմանեան զօրքերն ալ խըժաբար սրէ անցուցին : Բայց վերջապէս գաղղիացիք չլկրցան օսմանեանց ուրիշ ահեղ բանակի մը դէմ դնել : Ուստի ահաբեկ խուճապմամբ ի փախուստ դարձան, օսմանեանք անոնց ետևէն պնդելով՝ կոտորեցին ձեռք ձգածին : Նեւերս դուքսն ալ իւր քսան և չորսնիդակից սպայներով ձերբակալ եղաւ : Մինակ Մաճառաց թագաւորն իւր երկոտասան հազար զօրքով քիչ մ'ատեն եէնիէրինները խորտակեց : վերջը սա ալ փախչելու ստիպուեցաւ :

Այս զարհուրելի պատերազմէն վերջը՝ երբ Պայէֆիս յաղթական արքայն տեսաւ ճակատուն տեղը իւր վաթսուն հազարի չափ զօրաց գունդադունդ դիակները՝ ցասմանախառն արտասուօք երգուընցաւ քրիստոնեայներէն վրէժխնդիր ըլլալ անոնց արեան : հրամայեց որ եւրոպացի գերեւոյ բոլոր բազմութիւնն իւր առջև բերեն : Այդին առջև տասը հազար գերի անինսոյ կոտորել տուաւ : Միայն Նեւերս դքսին և իւր քսան և չորս սպայներուն կեանքը շնորհեց, և հրամայեց որ զանոնք իշխպօրու արգիլեն : Սիգիսմունդ ամբողջ եւրոպա պըտըտեցաւ սպայներն և գերիները փրկանաւորելու ըստակ ժողվելու համար : Նախ ինք Սիգիսմունդ եօթն հազար ոսկի զրկից Պայէֆիսին : Կիպրոսի թագաւորն ալ բաւական մեծ կակ գումար մը տուաւ : Կարօլոս 2. վեց ձիաբեռն ազնիւ կերպաս զրկեց : Լուսինեանն ալ տասը հազար տուկադ շնորհեց անդին քանդակեալ անօթով մը : Բայց մինչև որ այսպէս երկու հարիւր հազար ոսկւոյն գումարը ճարեցին, չառ գերիներ մեռան :

Քուսի թագաւորը՝ ծերութենէն մեռաւ, Վիէննայի ծովապետն ալ՝ պատերազմին մէջ ընդունած վերքերէն։ Պուսիքօթ և Լա թրէմօիլ ալ Վիէննա տարուեցան։ Իսկ Նեերս դուքսն իւր գերեկցօք հանդերձ Պրուսա տարուեցաւ։ Վերջը երկու հարիւր հազար ոսկիով աղատուեցաւ։ Պայէզիտ Նեերս դուքսը իւր՝ այլ ևս օսմանեանց դէմ՝ զէնք չառնելու ըրած ուխտէն աղատեց, մանաւանդ թէ գլխին վրայ մեծ պարտաւորութիւն դրաւ երգմանց ուց զանիկա՝ որ բոլոր քրիստոնեայները իրեն դէմ հանէ, որպէս զի Պայադիտին վառքն ալ աւելի շատնայ։

Նեերս գեռ չը մեկնած Պրուսայէն, Սուլթանը՝ աւելի ամբարտաւան քան վայելուչ քաղաքավարութեամբ ուղեց իւր գերիներուն առջև բաղէից մեծահանգէս որս մը կարգել։ Որուն վրայ այս մեր որսը տկար գաղափար մը միայն կրնայ տալ։ Կրկնապատկեցէ՛ք մանկլաւիկներուն, պահապաններուն և ծառայներուն թիւը, երևակայեցէ՛ք անտառին մէջ երկու հազար ձի և վեց հազար բարակ՝ բարակապաններուն մեծ բաղմութիւնով։ Դաւիթ կայսեր չափաւոր շքեղութեան տեղ դրէ՛ք Սուլթաններուն մեծասպաս վառաւորութիւնը, երևակայեցէ՛ք ոսկեղէն հանդերձներու, պատուական քարերով զարդարեալ գարգմանակներու, մարդ արտեայ մանեակներու, զուտ ագամանդներով պաճուճեալ ծածկոյներով ծածկուած ձիերուն շլացուցիչ տեսարանը, արարական երիվարաց, անգղներու և բաղէներու ցնորական խառնուրդ մը տեսարան մը՝ որոյ նմանը թերեւս ո՛չ բիւզանդիոն և ո՛չ Տրապիզոն պիտի չը կրնան տալ։

— Ծառ աղէկ, ըսաւ Լշշէրիֆ խոր ձայնով, որսորդութիւն մը գիտեմ՝ որ աւելի նպաստաւոր և աւելի զուարճալի պիտի ըլլայ։

— Ո՞րն է, հարցուց կայսրն իւր քեռորդւոյն մօտենալով։

— Վագրին դէմ՝ որսորդութիւնը, պատասխանեց Լշշէրիֆ, ըսել կուզեմ Մէհէմմէտ Բ. ի դէմ։

— Կը մոռնան , ըսաւ Դաւիթ դառնութեամբ սրտի , որ այնպիսի տիրոջ մը վրայ կը խօսիս , որուն , ես կայսրն , հարկատու եմ . Այնպիսի մահմէտականի մը վրայ կը խօսիս , որոյ առջեւ , ես քրիստոնեայ ըլլալովս կը խոնարհիմ :

— Ես այս խօսքերն ըսի , որովհետեւ անոր հետ պատերազմելու եռանդ եւ փափաք ունիմ . կարելի չէ՞ բոլոր աշխարհ իւր իշխանութեան տակ նուաճել ըստ պառնասցող հակային դէմ կռուիլը . Չէ՞ք կրնար թիւրք մէն աղատ հրոսակները ձեր կայսրութեան զօրաց հետ միացունել , եւ եթէ պէտք է , եէնիշերեաց եւ օսմանեան զօրաց դէմ ահագին ըանակ մը հանել . վայելուչ է որ դուք այս կռիւն ընէք :

— Եւրոպիոյ Յունաց չը կրցածը՝ Ասիոյ Յոյները պիտի ընեն :

— Ես անոնց դիմին ըլլալ եւ անգամ մը փորձել կուզեմ :

— Տղայ՝ ես , ըսաւ Դաւիթ շնորհակալութեան ձևով :

— Քսան տարեկան եմ , ըսաւ Էշէրիֆ . որպէս զի ստիպուիմ քաջ եւ համբաւոյ ու փառաց արժանի ըլլալու , առաջուց զիս Հալիպոլ անուանած են : Մօրեղբայրս , միշտ այս տիազոտը ինձի նպատակ ունենալով պիտի գործեմ կենացս մէջ :

— Նախ եւ յառաջ որսանք , ըսաւ կայսրը , հիմա թաղաւորութեան գործերու վրայ խօսելու եւ վիճելու ժամանակ չէ :

Դաւիթ Կոմնենոս իւր քեռորդւոյն բարեկամական նշան մ'ընելով՝ որսորդաց բաղմութեան մէջ անյայտ եղաւ :

Ուզուն — Հասանի տղայն վայրկեան մը լուռ կեցաւ իւր ձիուն երասանակը ձեռքէն ձգելով . բոլորտիքն անցած բաները չէր դիտեր :

Յետոյ դուրսը վերցունելով , Աբօսթօլին հարցուց .

— Մօրեղբայրս քաջ է, բայց իւր բնութեան մէջ ունի՞ այն յանդգնութիւնը, կամ թէ ըսեմ քաջասրտութիւնը, որով ես այսօր թագաւորաց ահարկու եղող Մէհէմմէտ Բ. ի դէմ պատերազմ բանալու կը դրդիմ:

— Պալատականի մը կարծիքն իմանալ կուզէ՞ք՝ այդ հարցումն ինձի ընելով, ըսաւ երիտասարդ Յոյն:

— Ո՛չ, պատասխանեց էշշէրիֆ, բարեկամի մը կարծիքն իմանալ կուզեմ:

— Լաւ ուրեմն, ըսաւ Աբօսթօլի. Դաւիթ կոմսերնոսի բնութիւնը երկիւղով և քաջութեամբ և վատասրտութեամբ խառն է: Երբ վարանի, անձնական վատ երկիւղի չը զիջանիր. հոչ, միայն աւելորդ և սնոտի երկիւղի մ'ազդեցութեան տակ կ'ընկնի. Դաւիթ կըզգայ թէ կը սասանի իւր ոտից ներքև այն աթոռը՝ զոր յափշտակեց օրինաւոր ժառանգին տուժելովը, թերևս երբէք ձեզի պատմուած չեն վրանին տակ, այն արիւնաթաթաւ և քստմնելի տեսարանները՝ որք իրարու ետև յաջորդեցին ձեր ընտանեաց մէջ Սարա, քու հանիդ՝ Բալօ — Յովհաննէսին քոյրն է. հանիդ չուզեց ամբաստանել իւր եղբայրն այն մեծ և զարհուրելի ոճիրներուն համար՝ որք Բալօ — Յովհաննէսին օրորոցին վրայ արհաւիրք ձգեցին:

— Իրաւունք ունիս, Աբօսթօլի, քիչ մը բան գիտեմ. ընդարձակ կերպով մայրս Բալօ — Յովհաննէսին օրինաւոր ժառանգ և յաջորդ տղայի մը վրայ խօսած է, և որ, անտարակոյս, այն պզտիկ Ալեքսիսն է՝ որուն հետ իմ փոքրիկ մօրեղբորդիներս երէկ կը խաղային երէկ:

— Գուշակեցիք. ժառանգութիւնը իբրև իրաւունք սեպող մարդիկ կը հաւատան՝ թէ Տրապիզոնի օրինաւոր տէրը Ալեքսիս է, և սակայն ոչ ոք կը ցանկայ՝ որ Ալեքսիս հոս տէր ըլլայ, վախնալով որ մի՞ գուցէ երակացը արեան մէջ իւր հօր չարութենէն մաս մը պահէ. Զեր մօրեղբայրը Դաւիթ կոմսերնոս և Բալօ — Յովհան

նէս Ալեքսիս Դ. ի և Իբերիոյ իշխանուհւոյն, Եւդոկսիայի որդիքներն էին . . . : Բալօ — Յովհաննէս համարձակեցաւ իւր մայրը ամբաստանելու առաջին սենեկապետին հետ շնութիւն ըրած ըլլալուն համար : Բալօ — Յովհաննէս՝ առանց սպասելու որ օրինաւոր դատաստանով իրենց յանցանքը կամ անմեղութիւնը պայտէցուի, զԵւդոկսիա սպաննեց՝ հօյրական պատուոյն վրէժխնդիր ըլլալու պատրուակաւ : Ալեքսիս զանկաւ արտոյր զրկեց, բայց Գաղանի արքայէն փախելով՝ եկաւ ձեր կայսրը խեղդեց . բայց իւր կրկին ծնողասպանութեան արդիւնքը վայելելէ առաջ՝ մեռաւ . . . : Բալօ — Յովհաննէս իւր կնոջէն, որ Իբերիոյ Ալեքսանդրը թագաւորին աղջիկն էր, չորս տարեկան զաւակ մը կը թողուր, զոր Դաւիթ Գահուն յաջորդելու յարմար չը սեպեց : Բալօ — Յովհաննէսին եղբայրը կայսերական թաղը յամիշտակեց և որքա՞նչ տղայն իւր արքունեաց մէջ պահեց :

Յովհաննէս Դ. ի վերջին զաւակը մերժուեցաւ թագաւորական աթոռէն, և այս մերժումը չափով մը իրաւացի ալ էր . բայց և այնպէս Դաւիթ երբեմն մեծ երկիւղ կը գգայ այն տղային առջև՝ որ ատեն ատեն իւր վրայ կը նայի ինչ ատելութեամբ և ոխով :

Ահաւասիկ թէ ինչու Դաւիթ, թէ և քաջ, և յաճախ երկչոտ, կը տկարանայ երբեմն յանկարծ իւր խորհրդոց և որոշմանց մէջ : Պատիժէ մը կը զարհուրի, և ժամանակ ժամանակ ինքն իրեն կը հարցունէ՝ թէ արդեօք երկինք յանկարծ իրմէ պիտի չը կտրղէ՞ այն թագը՝ զոր թէ՛ Գաղաղի վրայէ և թէ՛ օրորոցի մէջէն յամիշտակեց :

— Զարհուրելի՛ պատմութիւն է, ըսաւ Էլլէրիֆ, բայց մօրեղբայրս չեմ մեղադրեր . ծնողասպան Բալօ — Յովհաննէսին արիւնը անխժեալ է, և իւր ժառանգին թագաւորութիւնը ժողովրդեան համար հարուած պիտի ըլլայ :

— Ներեցէ՛ք, ըսաւ Աբօսթօլի, որ Դաւիթ կայսեր ձեղի ըսածը՝ ես ալ կրկնեմ. նախ և յառաջ որսանք ։

Յոյն երկտասարդը՝ աւելի իւր նոր բարեկամը տը-
խուր յիշատակներէ, որոյմով իւր հօգին հետզհետէ կը
խռովէր, հեռացնելու քան որսորդութիւն ընելու նը-
պատակաւ, ձին մտրակեց և Ողիմպեան լեռան առա-
ջին զառ ՚ի վայրին վրայ խոյացաւ ։

Քանի լեռն ՚ի վեր կ'ելլէին, այնչափ ալ անտառը
կը նսեմանար և մայրերուն ստուերն իրենց ոստերուն
տակ կը տարածուէին ։

Որսորդաց ցիրուցան ըլլալուն հետ՝ մտղերուն ձայ-
ներն ալ կը նուաղէին . ամեն տեսակ որս վանդակաց
մէջ կը դիզուէր, եղնէն սկսեալ մինչեւ վայրի կինճը ։
Դիշերը վրայ հասնելով՝ որսորդք որսալէ դադրեցան .
չահերը վառուեցան եւ հեծեալները Տրապիզոնի համ-
բան բռնեցին ։ Էշէրիֆ ալ բաւական յաջողակութիւն
յցուցած էր որսորդութեան մէջ ։

Հեղինէ կայսրուհին անձկանօք իւր որդւոց վերա-
դարձին կ'սպասէր . եկած ատեննին՝ գործվանօք գրկեց
զանոնք ։ Էշէրիֆ կայսրուհւոյն քով չըտեսաւ զՄենա ,
պզտիկ իշխանաց հետ ինքն ալ պառկելու դացած էր ։

Երկու օր տեւեցին տօները . նուազահանդէսներն և
խնջոյքները . յետոյ աղնուական հրաւիրեալք զիրենք
հրաւիրողէն հրաժեշտի հրաման խնդրեցին . քանի մը
օրէն վերջը միայն Ուզուն—Հասանի տղան մնաց պալա-
տին մէջ ։

Իշխանը ամեն օր զՄենա տեսնելուն հետ, սէրն ալ
չարունակ կ'աւելնար ։

Աբօսթօլի գուշակեց Էշէրիֆին առ Մենա սէրը,
բայց բան մ'ալ հարցունելու չը համարձակեցաւ ։

Կայսրն իւր Սարա քրոջ վրայ զմայլմամբ խօսեցաւ՝
երիտասարդին գաղտնի յոյսերն և անկալութիւնները
կրկնապատկելու համար ։

Էշէրիֆ լաւ կ'իմանար՝ թէ Մենա իւր հօրմէն ա-

ւելի հպարտութիւն ունէր. Սննայի հետ ամուսնանալ ուղերու նպատակը պիտի չը յայտնէր՝ Դաւիթ կոմսենոսի ընտանեաց մէջ մտնելու արժանի ծառայութիւն մ' ընելէ առաջ : Իւր մօրեղբայրը Մէհէմէտ Բ. ի լուծէն աղատելու խորհուրդը կը հասունցունէր , որպէս զի Սննայի հետ կարենայ ամուսնանալ եւ նորա հօր ակոռը զօրացունել :

Դաւիթ շուարելով կը պատասխանէր իւր քեռորդւոյն բոլոր պատերազմական առաջարկութեանց :

— Պատերազմէ ետ չեմ կենար , կ'ըսէր կայսրը , բայց կուղեմ որ պատճառ մը կենայ :

— Ո՛հ , պատասխանեց Էլչէրիֆ , ամենայն վստահութեամբ կրտսէր եւ կը խոստանամ քեզի թէ ես պատճառ մը կրնամ գտնել :

— Եթէ պատճառ մը գտնես , խնդրեմ Տրապիզոն եկո՛րն՝ իմացունելու համար :

Էլչէրիֆ այնպիսի եռանդեամբ մը խոստացաւ պատճառ մը գտնել , որ Հեղինէի աչքերը արտասուօք լեցունեցան եւ Սննա ալ ժպտեցաւ :

Էլչէրիֆ սաստիկ յուզեցաւ կայսերական ընտանիքէն բաժնուելու միջոցին , որուն կապերը կը յուսար թէ ալ աւելի պիտի ամրապնդէ : Իւր փոքրիկ մօրեղբօրորդիներն ընդդրկեց գորովանօք , քանի մը խօսքեր թութովեց կայսրուհւոյն , իսկ Սննայի առջեւ համը մնաց :

Իւր արարական նժոյգին վրայ հեծնալով՝ մեկնելու մօտ եղած ատեն՝ քաջութիւնն եւ յոյսը սրտին մէջ բորբոքելով , եւ՝ դրան առջեւի սանդղոյ վրայ ժողվումով ընտանիքը ողջունելով՝ ըսաւ .

— Կրկէ՛ն պիտի գամ :

Վայրկեան մը վերջն ալ՝ իւր հօր աղատ երկիրնեւրն առաջնորդող ճամբան բռնեց :

Շարունակելի :

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՄՔ

ՅԻՍԱՆ—ՄԱՍՕՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Ֆրանս — Մասոնութիւնը՝ որ այսօր աշխարհի ամեն կողմերն ալ իւր օստերը տարածած է, գլխաւորապէս Բողոքականներուն, Անկիլիքաններուն, Լուտերականներուն, Կաթոլիկականներուն և ճշմարիտ քրիստոնէութեան նէն ապստամբող աղանդաւորներուն հնարած դործն է։ Այս ընկերութիւնն ամեն միջոցով իւր նպատակները յաջողելու կը ճգնի։

Ֆրանս — Մասոնութիւնը շատ մը կրօնքներ ծնած է, բոլորն ալ այլանդակ, շատ մ'ալ աստիճաններ ունի։ Ֆրանս — Մասոնութեան մէկ քանի ժողովարանաց մէջ միայն հետևեալ երեք աստիճանները կան։ աշակերտներուն, ընկերներուն և վարպետներուն աստիճանները։ Այս երեք աստիճաններն ունեցող ժողովարանները հասարակ կը սեպուին։ Ուրիշ ժողովարաններ ալ եօթն կամ ինն աստիճան ունին։ ասոնք ալ նախնական դպրոց են։ Միտրալի մի ժողովարաններուն մէջ մինչև իննսուն աստիճան կայ։

1°. աշակերտ, 2°. ընկեր, 3°. վարպետ, 4°. գաղտնի վարպետ, 5°. կատարեալ վարպետ, 6°. հետաքրքիր վարպետ, 7°. խորայելի մէջ վարպետ, 8°. անդրադասի վարպետ, 9°. իննէն ընտրեալ, 10°. անձանթէն ընտրեալ, 11°. տասն և հնգէն ընտրեալ, 12°. կատարեալ ընտրեալ, 13°. հռչակաւոր ընտրեալ, 14°. երրորդութիւնական սկովտացի, 15°. սկովտացի ընկեր, 16°. ըս-

կովտացի վարպետ, 17° սկովտացի բարիղեցի, 18° վարպետ սկովտացի, և ըն, և ըն. 23° մեծ ճարտարապետ, 33° բրուսիացի վարպետ, 41° Արևելքի ասպետ, 45° Երուսաղեմի իշխան, 46° վարդապետ իշխան, 54° արեգական ասպետ, 52° աստեղաց մեծ հրամանատար, 53° հուշակալուր վերիսովայ. 60° իշխան իշխանաց, 66° մեծ հաւատաքննիչ, 68° ծիածանի ասպետ, 90° մեծ և բացարձակ վարպետ :

Պրան — Մասոնք տիեզերաց կամ արարչութեան մեծ ճարտարապետին թուականը կը դործածեն. Գրիտոսի 1866 թուականը անոնց 5866^{րդ} տարին է : Մէկ քանի Պրան — Մասոն Տաճկաց պէս միայն լուսնական տարիները կ'ընդունին. իրենց ամիսներուն ալ արեւելեան անուններ դրած են :

Պրան — Մասոնութիւնը՝ որուն ճիրաններուն մէջ բունուող մարդն այլ ևս չը կրնար ազատուիլ, ապա թէ ոչ մահուամբ կը տուժէ իւր երդմնազանցութիւնը, զանազան խայտառակ արարողութիւններ կը կատարէ՝ եթէ մէկն իրեն անգամակցի : Մենք այս արարողութեանց ինչ ըլլալը դիտեմք, թէպէտ և Պրան — Մասոնք տակաւին դադանի մնացած կը կարծեն : Մեր ընթերցողը քիչ մը զուարճացնելու համար՝ Պրան — Մասոններուն մեծ վարպետին՝ նորեկ աշակերտին ընելիք հարցումներն, միւսին ալ տալիք պատասխանները այս տեղ դնեմք :

Հ. Աշակերտ էք :

Պ. Կը հաւատամ՝ թէ աշակերտ եմ :

Հ. Եթէ կը հաւատաք, ինչո՞ւ այո՞ չէք պատասխաներ :

Պ. Որովհետեւ Մասոնութիւնը ամեն առաքինութեանց բովանդակութիւնն ըլլալով՝ չը վայելէր բարի Մասոնի մը կարծել թէ ինք բոլորովին կատարեալ է, մանաւանդ նորեկ աշակերտի մը, որոյ զգացումները տակաւին ճշմարիտ չեն ըլլար :

Հ. Ի՞նչպէս ընդունուեցաք :

Պ. Հինդ անդամ զարնելով :

Հ. Ո՞ր ընդունուեցաք :

Պ. Պիղծերուն անմատչելի տեղը :

Հ. Ի՞նչ տեսաք :

Պ. Բան մը չը տեսայ որ կարենայի հասկնալ :

Հ. Ձեր վիճակէն գո՞հ էք :

Պ. Բայրը եղբայրներս և քոյրերս կրնան դատել :

Հ. Ի՞նչպէս :

Պ. Յիշան Մասոնութեան մէջ ընդունուելու փախաքէս, արդէն իրենք ալ հաւանութիւն տուին :

Հ. Կը խոստանա՞ք Մասոնութեան բոլոր զաղանեաց վրայ խորին և բացարձակ լռութիւն պահել :

Պ. Այո՞ :

Հ. Աշակերտութեան նշանը տուէ՞ք :

Պ. Կը հնազանդիմ. կը հասկնաք թէ ի՞նչ ըսել կուզեմ :

Հ. Ո՞րն է բառը :

Պ. Յէկտ — Յէտտ :

Հ. Ի՞նչ կը նշանակեն այս երկու բառերը :

Պ. Ակադեմիա կամ դպրոց առաքինութեան :

Հ. Ո՞րն է այս դպրոցը :

Պ. Մասոնութիւնը :

Հ. Ի՞նչպէս Մասոնութեան մէջ մտաք :

Պ. Օգնական եղբօր միջոցաւ, որ ինձի առաջնորդեցի՝ զիս առաքինութեանց այս տաճարը բերաւ, որուն պայծառութիւնը զիս ամեն կողմէ իւրեւ պիլծ շրջապատող խաւարը փարատեց :

Հ. Տաճարը մտա՞ք :

Պ. Այո՛, յարգելի, երկաթէ և պողոսպատիկէ կամարի մը ներքեւէ անցնելով :

Հ. Ի՞նչ կը նշանակէ այս կամարը :

Պ. Ինչպէս կամարի մը հաստատութիւնը՝ քարերուն իրարու հետ լաւ կցուելէն կախումն ունի, և որոնք կե-

գրոնական կէտի մը յանդին, սյուպէս ալ մեր ընկերութեան իւրաքանչիւր անդամ պատուոյ սիրտի բաղձայ:

Հ. Ի՞նչու այս կամարը երկաթէ և պողպատիկէ է:

Պ. Մերի իմացնելու համար՝ որ երկաթեայ դարուն հաճոյքներէն պիտի հրաժարլնք, եթէ կուզենք ոսկեղէն դարու անմեղուն թիւնը վայելել:

Հ. Ինչու պիղծ մը ընդունուած չափերն լուսէ կը զըրկուի:

Պ. Իրեն հասկցունելու համար՝ թէ ո՞րչափ իւր նըմանները Մասօնութեան վրայ կուրօրէն կ'իմաստասիրեն:

Հ. Ի՞նչ են աշակերտի մը պարտքերը:

Պ. Հնազանդիլ, աշխատիլ և լուել:

Բաղմութիւն քաղաքական գաղտնի ընկերութիւններ յերևան եկան, մանաւանդ մեր ժամանակները, շատ մ'ալ գաղտնի անառակ ընկերութիւններ, զորոնք մի ըստ միովէ հոս յիշելը անօգուտ կը համարիմք. ասոնք բոլորն ալ ֆրանսացի Մասօնութեան զանազան ճիւղերն են: Խոհանոցութիւնը կը պահանջէ՝ որ գաղտնի, մանաւանդ թէ արտառոց իրաց վրայ միշտ լռութիւն պահուի. Միայն զնորական դուլներու հնարած մոլորութիւններէն մէկ քանին նշանակել կուզեմք հոս:

1590 ին Հոսպիտ, Յովհաննէս Մկրտիչ Բօրթա տնունով մէկը՝ որ քանի մը խենդ խելառ գրուածքներուն, Գաղտնեաց Սէպտիմ մը հիմնեց, ուր գաղտնի դիտութիւններ կը սորվեցունէին Եգիպտացւոց և Բաղդադացւոց պէս:

1690 ին Օգոստինոս կապրէնօ Յայդուսիան տաղեաց տնունով ընկերութիւնը հաստատեց՝ աշխարհի վերջ տալու համար. իւր ութսուն ասպետներով ձերբախլուեցաւ և բանտարկուեցաւ:

1713 ին Բաբելոն մէջ ալ օրկրամոլներու ընկերութիւն մը կար, որոց մեծ վարպետը շատ ինքնաշարժ կը կոչուէր:

1720 ին, ամենաստուածեան գաղտնի ընկերութիւնը Գերմանիոյ մէջ երևնալով՝ մեծ դեր խաղաց:

1745 ին Պոմերանիոյ մէջ ընկերութիւն մը հաստատուեցաւ՝ որուն բոլոր անդամներն իրենք ղիբենք կատարեալ արդար կը համարէին :

1746 ին , իտալիոյ մէջ ֆաէրօֆաճիթ կոչուած եղբայրները անանոց միտ ուտելէ կը հրաժարէին :

1760 ին , Գերմանիոյ մէջ Ժօաչիմ ըսուած ընկերութիւնը հաստատուեցաւ, որուն բոլոր եղբայրները պարտաւորեալ էին չը պարելու :

1786 ին , ֆանատայի մէջ Նապոպոլիտոն կոչուած ընկերութիւնը կար , որուն անդամները Միացեալ — Նահանգաց տպագրութեան պիտի օրէնէին : Տասն տարի առաջ ալ , այր և կին մարդոց Մասօնութիւն մը՝ Սմաղոնեանց ընկերութիւն անունով , մի և նոյն նպատակին կ'աշխատէր :

1787 ին , Սթօքօլմի մէջ հաստատուած գաղտնի ընկերութեան նպատակն էր Սուէնսյօրկի և Մէսէրի վարդապետութիւնները տարածել : 1796 ին , Ամերիկա, հարաւային Բարօլինայի մէջ կնիկներէ կաղմուած Մասօնութեան ժողովարան մը հաստատուեցաւ . էրիկ մարդիկներն այս Մասօնութեան մէջ չէին ընդունուիր :

1803 ին , Բիւվըլիէ տը Թրի անունով մէկը տեսակ մը Մասօնութիւն հաստատեց՝ Եդիպոսի քրմաց խորհուրդները կրկին երևան բերելու համար :

1807 ին , Գերմանացիք Աւսթրիական կոչուած քաղաքական ընկերութիւնը հիմնեցին՝ ի պաշտպանութիւն աղղային աղատութեան :

1815 ին , Զուիցերիոյ մէջ Տիէզելան վերանորոգութեան անունով ընկերութիւն մը կաղմուեցաւ՝ ամբողջ Եւրոպայի լաւաւորներու համար ,

Այս և ուրիշ շատ գաղտնի ընկերութիւններ զանազան ատեն հաստատուած են : Բայց ի՞նչ բարիք ծնած են այս խաւարային ընկերութիւնները : Միայն ժամանակի կորուստ և անօգուտ ծախք ըրած են :

ՈՒՐԱԽԱՌԻԹ ԼՈՒՐ

Ս. ԼՅՈՒԹՅՈՒՆԸ թէպէտ և հին դրուած բայց նոր հասած նամակէ մը կիմանամք թէ ճեմարանի մէջ եօթնասուն և երկու աշակերտներ կը դաստիարակուին և կուսանին : Նամակը գովութեամբ կը խօսէր ճեմարանի տնօրէն Գեր . Այլապէս Գարբիէլ Արքեպիսկոպոսի քաջափորձ վերաանշութեան , և աշակերտաց առհասարակ եռանդուն աշխատասիրութեան և բարեկրթութեան վրայ :

Շատ ուրախացոյց զմեզ այս լուրը , և Վեհափառ Հայրապետի ուսումնասիրական և ազգասիրական ջանքի վրայ մեր անձամբ թիւնը և զարմանքը դրանց : Բերկրութեամբ հրատարակելով այս ուրախաբիթ լուրը՝ մեր ընթերցողաց ուրախութեան և մխիթարութեան պատճառ ըլլալ ուղեցինք :

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

ԵՐԿԱՍԻՐԵԱՅ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻՆ

ԻՊԷՏԱ ՀԱՅՈՅ ԸՆՏԱՆԵԱՅ

Այն կարևոր գործը նախկին պատրիարք Ամենպատիւ Տ. Տ. Մկրտիչ Արքազան Արքեպիսկոպոսի հասուն խորհրդածութեան և ճարտարագիծ գրչին արդիւնքն է, որ հայ ընտանեաց ճշմարիտ բարոյական կրներընէ և ընտանեկան զեղծմանց և անկարգութեանց բարձուելուն հրահանգ կուտայ: Ընտանեաց համար օգտակար բլլալիք գրքերու մեծ պարապրութիւն մը լեցուցած է այս գիրքը, որ կը վաճառուի ամէն գրավաճառաց գրատան մէջ: Դին 4 Պր. 75 անթիւմ:

ՀՐԱԽԻՐԱԿ

ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ

ԵՐԿԱՍԻՐՈՂ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻՆ

Այս բանաստեղծական գործն ալ Ամենպատիւ Տ. Տ. Մկրտիչ Արքազան Արքեպիսկոպոսի ճարտարագիծ գրչին արդիւնքն է, կրկին տպագրութեամբ ի լոյս ածուած: Արգանուի ամէն հայ գրավաճառաց բոլ:

ՅԱՐՄԱՇ Ի ՏՊԱ. 2. Ս. ԱՍՏԱՌԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆԱՅ

REPORT OF THE

COMMISSIONERS OF THE LAND OFFICE
IN RESPONSE TO A RESOLUTION
PASSED BY THE HOUSE OF REPRESENTATIVES
ON JANUARY 10, 1870

ՅՈՅՍը կերեւի ամիսն անգամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ տետրով մը : Գինն է ամեն տեղոյ համար մէկ տաւրին երեք արծաթ մէցիտիւն , վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէցիտիւն առանց ծախուց ցանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է թղթակցիլ յանուն խմբագրութեան :

Ս Տ Ո Ր Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Ր

Կ. ՊՕԼԻՍ. ՄԵԾ. Կարապետ Է.Գ. Եագմահան. Եէնի

Համի Փողոց. Թիւ 8

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Մ. Յովհաննէս աղա Եագրեան

ԱՏԱՅԱԶԱՐ . Պ. Արմենակ Յ. Երամեան

ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. Թորգոմեան ընկերութիւն